

**VARHAISVUOSIEN ERITYISKASVATUKSEN HENKILÖSTÖ
JA VANHEMMAT YHTEISTYÖSSÄ
- PERHEEN NÄKÖKULMA**

Henna Kuosmanen

Pro gradu -tutkielma
Erityispedagogiikan laitos
Jyväskylän yliopisto
Kevät 2006

TIIVISTELMÄ

VARHAISVUOSIEN ERITYISKASVATUKSEN HENKILÖSTÖ JA VANHEMMAT YHTEISTYÖSSÄ - PERHEEN NÄKÖKULMA

Kuosmanen, Henna 2006. Jyväskylän yliopisto. Erityispedagogiikan laitos.

Pro gradu –tutkielma. 63 sivua, 1 liite.

Tässä tutkimuksessa kartoitettiin ekologiseen teoriaan ja ekokulttuurisen teorian yhteistyönäkemyksiin pohjautuen varhaisvuosien erityiskasvatuksen henkilöstön ja perheiden välistä yhteistyötä perheen näkökulmasta. Tutkimukseen osallistui seitsemän perhettä eri puolilta Suomea. Sähköpostitse toimitetun, väljästi teemoitellun kyselyrunгон mukaisesti vastaajat saivat kertoa yhteistyön periaatteista, asemastaan käytännössä ja toiveistaan yhteistyön kehittämiseksi.

Tutkimuksen laadullisesti analysoitu aineisto osoitti, että yhteistyön lähtökohdat, henkilöstön suhtautuminen ja perheiden asema vaihtelivat suuresti. Henkilöstön interaktionistinen suhtautuminen perheisiin ei automaattisesti johtanut perhekeskeiseen käytäntöön. Perheen asema liittolaisena tai kohteena yhteistyössä tyydytti perheitä, jos he tunsivat olevansa asioiden lopullisia päättäjiä ja kokivat vaikuttamisensa tasa-arvoiseksi. Perhettä passivoivasta, psykodynaamisesta suhtautumisesta huolimatta perheet tunsivat asiantuntijuutensa merkityksellisenä lapsen kehityksen ja kasvun vaikuttimina.

Yhteistyön kehittämisen toiveet koskivat ammatti-ihmisten suhtautumista perheiden asiantuntijuuteen ja valtaistumisen edistämiseen. Tärkeäksi jatkotutkimuksen haasteeksi nouseekin selvittää henkilöstön suhtautumisen vaikuttimet ja se, kuinka interaktionistinen suhtautuminen saataisiin osaksi varhaisvuosien erityiskasvatuksen henkilöstön luontevaa työkäytäntöä.

Avainsanat: ekologinen ja ekokulttuurinen teoria, erityistä tukea tarvitsevan lapsen perhe, varhaisvuosien erityiskasvatus, kasvatuskumppanuus

SISÄLTÖ

1	JOHDANTO	4
2	TUTKIMUKSEN SUORITTAMINEN.....	8
	2.1 Tutkimustehtävät	8
	2.2 Aineiston keruu.....	8
	2.3 Aineiston analyysi	11
	2.4 Aineiston ja analyysin arviointia	12
3	KASVATUSYHTEISTYÖN TOTEUTUMINEN	18
	3.1 Yhteistyön lähtökohdat	19
	3.2 Kasvatuskumppanit.....	22
	3.3 Lapsen kuntoutuksen arviointi ja suunnittelu	31
4	ASENTEET YHTEISTYÖSSÄ – HAASTEET JA TULEVAISUUS.....	38
	4.1 Yhteistyömuotojen historiaa	38
	4.2 Ammattihenkilöstön suhtautuminen perheisiin	44
	4.3 Tulevaisuuden yhteistyö	52
5	YHTEENVETO JA POHDINTA.....	54
	LÄHTEET	60
	LIITE: KYSELYRUNKO	64

1 JOHDANTO

Rantalan (2002) tutkimuksen mukaan päivähoiton henkilökunta on työssään tekemisissä yhä useammin niin fyysisten kuin psyykkisten oireiden vuoksi erityistä tukea tarvitsevien lasten kanssa (Rantala 2002, 108, 110). Subjekttiivisen päivähoito-oikeuden johdosta ja kunnallisen päivähoiton yleistyttyä yhteistyö eri alojen kesken ja etenkin vanhempien kanssa on tullut yhä suuremmaksi osaksi suomalaisen varhaiskasvatuksen ammattilaisten työnkuvaa (Tauriainen 2000, 38). Päivähoidon keskeisenä tehtävänä on päivähoitolain mukaan tukea lasten vanhempia heidän kasvatustehtävässään (Laki lasten päivähoitosta 367/1973). Valtioneuvoston periaatepäätöksessä varhaiskasvatuksen valtakunnallisista linjauksista (2002) muistutetaan, että kasvatusvastuu on ensisijaisesti vanhemmilla, mutta yhteiskunnan tehtävänä on tukea heitä kasvatustehtävässään. Tämän kasvatuskumppanuuden tavoitteena on perustaa päivähoiton toiminta lapsi- ja perhekohtaisille tarpeille sekä omaksua lapsi- ja perhelähtöiset lähtökohdat niin varhaiskasvatuksen tavoitteissa, toimintatavoissa kuin yhteistyökäytännöissään. (Valtioneuvoston periaatepäätös 2002, 5.)

Ekologinen teoria painottaa ympäristötekijöiden laajaa merkitystä lapsen kehityksen ja kasvun kontekstissa. Ekologisen teorian myötä perheolosuhteet ja perheen hyvinvointi ovat saaneet entistä arvostetumman aseman kasvatusprosessissa. Tämän teorian näkökulmia on kasvatuksen alalla tuonut tunnetuksi Urie Bronfenbrenner (1979). Hän on nähnyt lapsen kehityksen ja perheen tiiviinä osana koko ympäröivää yhteiskuntaa. Bronfenbrennerin (1979) mallin mukaan kasvuprosessissa voidaan jäsentää lapsen ja ympäristön suhde neljään, keskenään vuorovaikutuksessa olevaan tasoon: mikro-, meso-, ekso- ja makrosysteemiin. Lasta liki oleva lähipiiri, päiväkotia ja koulu muodostavat mikrosysteemin (Bronfenbrenner 1979, 22). Vammaisen lapsen kohdalla myös esimerkiksi kuntouttavat terapiat voidaan katsoa kuuluvaksi mikrosysteemiin (Rantala 2002, 20). Mesosysteemi on ”mikrosysteemien systeemi”, jolla tarkoitetaan niitä suhteita, joita muodostavat vähintään kaksi lapsen elämässä

tärkeää osatekijää kuten sukulaiset, ystävät tai koulu (Bronfenbrenner 1979, 23). Esimerkiksi vammaisella lapsella kontaktit sosiaaliviranomaisiin sekä kodin ja kuntouttavien tahojen välinen yhteistyö tapahtuvat lapsen suhteen mesotasolla (Rantala 2002, 21). Näissä suhteissa lapsi on aktiivisena tekijänä.

Eksosysteemiin sisältyvät tekijät, joissa lapsi ei ole aktiivisena osapuolena, mutta jotka vaikuttavat lapsen kehitykseen (Bronfenbrenner 1979, 23). Tällaisia ovat esimerkiksi perheen jokapäiväiseen elämään vaikuttavat vanhempien työolot tai yhteiskunnan tukijärjestelmät, jolloin lapsen kannalta oleelliseksi muodostuu niiden joustavuus, laatu ja määrä (Määttä 1999, 77). Makrosysteemiin sisältyvät lasta ympäröivän yhteiskunnan poliittiset, taloudelliset ja historialliset piirteet (Bronfenbrenner 1979, 26). Makrotaso määrittää perheen mahdollisuudet saada tarvitsemiaan palveluita (Määttä 1999, 77).

Ekokulttuurinen teoria on Määttän (1999) mukaan muovautunut ekologisen teorian kaikenkattavuuteen kohdistuvasta kritiikistä: ”Kun kaikki liittyy kaikkeen ja kaikki vaikuttaa kaikkeen, ongelmaksi muodostuu eri hierarkiatasojen ekologisten piirteiden suhteellisten vaikutusten tunnistaminen ja erottaminen lapsen kehityksessä.” Lapsen kasvun ja kehityksen edistämiseksi tulisi löytää se olennainen, johon ensisijaisesti puututaan. (Määttä 1999, 78–79.) Ekokulttuurinen teoria näkee ekologisen teorian mukaisesti lapsen ja perheen tiiviissä suhteessa ympäröivään yhteiskuntaan, mutta korostaa perheiden osuutta aktiivisena subjektina, joka itse muokkaa elämäänsä ja siihen vaikuttavia ulkoisia suhteita (Gallimore, Weisner, Kaufman & Bernheimer 1989, 216–217). Teoria korostaa lapsen kehityksessä ympäröivän arjen keskeisyyttä, jolloin olennaista ovat päivittäisen toiminnan puitteissa tapahtuvat rutiinit sekä toiminta- ja vuorovaikutustilanteet. Ekokulttuurisen teorian mukaan vanhemmat määrittelevät sen, kuinka yhteiskunnalliset, taloudelliset ja sosiaaliset mahdollisuudet vaikuttavat heidän perheensä arkeen. (Gallimore ym. 1989, 218.) Jokainen perhe reagoi mahdollisuuksiin eri tavoin, asettaa itselleen aiheellisiksi katsomiaan tavoitteita ja tekee tämän johdosta erilaisia valintoja yhteiskunnan tarjonnan pohjalta. Tätä kutsutaan proaktiiviseksi akkommodaatioksi, jossa ohjaavana tekijänä on perhekohtainen kulttuuri. (Gallimore ym. 1989, 218.)

Lapsen kasvuprosessissa tulee ekokulttuurisen teorian mukaisesti huomioida perheen omakohtaiset näkemykset lapsen kehityksen parhaasta. Perhekohtaisten arvojen ja uskomusten ymmärtämiseksi muun muassa uskonnollisen vakaumuksen huomiointi on tärkeää. (Gallimore ym. 1989, 224.) Ekokulttuurinen teoria tähdentää perheen itsensä määrittelemää tarkoitusta ja proaktiivista vaikuttamista olosuhteisiinsa, missä vaikuttimena voi olla esimerkiksi lapsen vammaisuus (Bernheimer, Gallimore & Weisner 1990, 221). Ammatti-ihmisten tulee tunnistaa ja tuntea perhekulttuuriset taustat, jotta he voivat ymmärtää, mitä uskomuksia kunkin valinnan taustalla on (Määttä 1999, 79–82; Rantala 2002, 21–22). Vaikka perhekohtaisissa olosuhteissa on nähtävissä samankaltaisuutta, on muistettava kunkin perheen ainutlaatuisuus ja olosuhteiden perhekohtaiset vaikuttimet, jotta perheen tilanteen arviointi olisi tarkoituksenmukaista (Bernheimer ym. 1990, 221).

Yhteistyömuotoja ja käsityksiä niiden periaatteellisista lähtökohdista on tutkittu erinäisissä kansainvälisissä tutkimuksissa niin ammattihenkilöstön (esim. Rantala 2002) kuin perheidenkin näkökulmasta (mm. Tauriainen 2000; Blue-Banning, Summers, Frankland, Nelson & Beegle 2004; Kasahara & Turnbull 2005). Rantala (2002, 11) muistuttaa, että perheiden kanssa tehtävän yhteistyön taustalla ovat aina työntekijän käsitykset perheestä ja tämän asemasta yhteiskunnassa. Ammattihenkilöstön on tiedostettava oma suhtautumisensa perheisiin ja heidän kanssaan tehtävään yhteistyöhön. Kun suhtautuminen vanhempiin ja yhteistyöhön on interaktionistista, vanhemmilla on valta määritellä yhteistyön määrä, laatu ja päämäärät (Ferguson & Ferguson 1987, 359–372, 378–380). Määttän (1999) mukaan tämä tarkoittaa siirtymistä ekokulttuuriseen ajattelutapaan. Tällöin huomioidaan vanhempien osuus tiedon tuottajana ja perhettä lähestytään stereotyyppien sijasta yksilöllisesti. (Määttä 1999, 94.)

Varhaisvuosien erityiskasvatuksen henkilöstön ja perheiden välisen yhteistyön tulisi toteutua ekokulttuurisen teorian ohjaamana. Paitsi periaatteessa myös käytännön toiminnassa pitäisi pyrkiä huomioimaan ja hyödyntämään perheiden merkittävä, aktiivinen rooli yhteiskunnassa ja lapsen kasvun tukijana. Jotta ekokulttuuriseen teoriaan perustuva perhelähtöinen ja vastavuoroinen yhteistyö

perheiden kanssa toteutuisi, tulisi tietää mitä vanhemmat toivovat yhteistyöltä varhaisvuosien erityiskasvatuksen henkilöstön kanssa. Omien kokemustensa pohjalta perheille on muodostunut yhteistyöstä omat näkemyksensä, odotuksensa ja toiveensa tulevaisuuden yhteistyöstä. Tämä tutkimus pyrkii löytämään nämä kokemukset ja kokemuspohjaisesti rakentuneet tulevaisuudennäkymät. Tutkimuksen päätehtävinä on kartoittaa perheiden yhteistyökokemuksia varhaisvuosien erityiskasvatuksen henkilöstön kanssa. Aineistosta odotetaan selviävän se, kuinka perheet kokevat oman asemansa ja roolinsa yhteistyössä periaatteen ja käytännön tasolla ja mitä kehitettävää yhteistyö heidän näkökulmastaan kaipaa.

2 TUTKIMUKSEN SUORITTAMINEN

2.1 Tutkimustehtävät

Tämän tutkimuksen tarkoitus oli selvittää laadullisin menetelmin suomalaisen päivähoiton puitteissa erityistä tukea saavien lasten vanhempien ja perheiden kokemuksia yhteistyöstä varhaisvuosien erityiskasvatuksen henkilöstön kanssa. Näiden kokemusten pohjalta vanhempien odotettiin myös kertovan toiveistaan ja näkemyksistään siitä, kuinka yhteistyötä voisi tulevaisuudessa kehittää. Tutkimuksen perimmäisenä tavoitteena oli antaa perspektiiviä siihen, kuinka kehittää varhaisvuosien erityiskasvatuksen henkilöstön ja erityistä tukea saavien lasten vanhempien keskinäistä yhteistyötä perhelähtöisemmäksi. Tarkemmiksi tutkimustehtäviksi täsmentyi selvittää ekologiseen ja ekokulttuuriseen teoriaan pohjautuen

1. Kuinka yhteistyö varhaisvuosien erityiskasvatuksen henkilöstön kanssa toteutuu perheiden näkökulmasta periaatteen ja käytännön tasolla?
2. Millaisena perheet kokevat asemansa varhaisvuosien erityiskasvatuksen henkilöstön kanssa käytävässä yhteistyössä ja kuinka sitä pitäisi heidän mukaansa kehittää?

2.2 Aineiston keruu

Tutkimukseen osallistujia alettiin kartoittaa marraskuussa 2005. Ensimmäisessä vaiheessa lähetettiin eräälle suomalaiselle lapsiperheille suunnatulle internet-keskustelupalstalle lyhytmuotoinen kirje, jossa esiteltiin tutkimuksen tarkoitus ja

tiedusteltiin mahdollista halukkuutta osallistua tutkimukseen. Kirjeessä esitettiin asia lyhyesti ja vetoomuksen luonteisesti viitaten tutkimuksen perimmäiseen tarkoitukseen eli varhaisvuosien erityiskasvatuksen ja perheiden välisen yhteistyön kehittämiseen sekä mahdollisuuteen olla vaikuttamassa tähän kehitykseen. Vastausta halukkuudesta odotettiin sähköpostitse marraskuun 2005 kuluessa. Tänä aikana osallistumishalukkuudesta ilmoitti sähköpostitse viisi (5) äitiä. Joulukuun 2005 alkupuolella tutkimukseen ilmoittautui vielä kaksi (2) äitiä. Eräs näistä äideistä ilmoitti myös perheen isän halukkuudesta osallistua vastaamiseen, joten tässä vaiheessa oletettuja osallistujia oli virallisesti seitsemän (7) perhettä.

Kyselyä laadittaessa päädyttiin ensimmäisessä vaiheessa muotoilemaan kaksi- ja puolisivuinen, kaiken kaikkiaan 20 kysymystä sisältävä kyselyrunko. Taustatietoihin liittyvien kysymysten lisäksi tämän vaiheen kyselyrunгон teemoja oli neljä: Yhteistyön käytäntö, yhteistyön periaatteet, moniammatillinen yhteistyö ja tulevaisuus. Tämän kyselyrunгон aiheet ja kysymykset koettiin esitarkastuksessa kuitenkin hieman liian vaikeaselkoisiksi ja arveltiin ohjaavan vastauksia tiettyyn suuntaan. Niinpä tarkemman harkinnan jälkeen päätettiin teemakyselyrunkoa hieman yksinkertaistaa. Kyselyn rungosta tehtiin kolmiteemainen, väljemmin vastaajia ohjaileva tai rajoittava malli. Tutkimukseen osallistujilta odotettiin tämän kyselyrunгон (liite) teemojen puitteissa omaa vapaamuotoisempaa kerrontaa kokemuksistaan yhteistyöstä erityispäivähoidon kanssa.

Joulukuun 2005 puoleenväliin mennessä toteutettiin aineiston keruun toinen vaihe, eli lähetettiin kaikille tutkimukseen osallistumishalukkuutensa ilmoittaneille sähköpostitse muokattu kyselyn runko (liite). Taustatietojen lisäksi kyselyrunгон oleellisempia teemoja oli kolme:

- 1) Yhteistyön periaatteet
- 2) Yhteistyö käytännössä
- 3) Tulevaisuus

Tämän lisäksi vastaajille tarjottiin tilaisuus kertoa kokemuksistaan tai ajatuksistaan, joita vastaamisen aikana oli aiheesta herännyt. Vastausajankohdan ajoittuessa kiireiseen joulunalusaikaan osallistujia ei kehoitettu kiirehtimään vastaamisensa kanssa. Kirjoittamiselle ja ajatustyölle pyrittiin antamaan tilaa ja aikaa, jottei se muodostuisi pakonomaiseksi joulukiireiden ohelle. Vastaajille annettiin ohjeelliseksi vastausajaksi parisen viikkoa kyselyrunгон lähettämistä. Pääsääntöisesti he vastasivatkin annetun ajan puitteissa. Yksi vastaaja ilmoitti toiveestaan saada muistutuksen joulukuun aikana, jottei vastaaminen unohtuisi. Muistutuksen jälkeen tämä osallistuja palautti vastauksensa tammikuun 2006 alussa. Jokainen virallisesti tutkimukseen ilmoittautunut perhe vastasi kyselyyn.

Tutkimukseen osallistui perheitä ympäri Suomea. Perheiden lasten erityisen tuen tarpeet juontuivat hyvin heterogeenisistä lähtökohdista, kuten esimerkiksi lapsen puheenkehityksen viivästyästä tai monivammaisuudesta. Osallistujilta kysyttiin lapsen mahdollista diagnoosia tai lausuntoa, mutta niitä tai niiden vaikutuksia erityispäivähoidon ja perheiden kanssa tehtävän yhteistyön toteutumiseen ei tässä tutkimuksessa käsitelty. Näiden lasten erityispäivähoitomuodot vaihtelivat tavallisesta päivähoitoryhmästä integroituihin pienryhmiin sekä kolmiperhepäivähoidosta erityispäivähoitoryhmiin. Varhaisvuosien erityiskasvatukseen oli päädytty pääsääntöisesti kuntouttavien perustein, mutta myös subjektiiviseen päivähoito-oikeuteen vedoten. Joissain tutkimukseen osallistuneissa perheissä oli pitkällisen harkinnan tuloksena päädytty valitsemaan kuntouttava erityispäivähoito, toisaalta joissain perheissä se oli itsestään selvä valinta. Päivähoidon työntekijöillä oli monestikin oma sanansa valintaa ohjaamassa, kuten myös eri alojen asiantuntijoilla, terapeuteilla tai neuvolan henkilökunnalla. Mitään selkeää valintalinjaa tai perustetta erityispäivähoidolle ei siis tutkittavissa perheissä esiintynyt.

Konkreettisenä erityisenä tukena päivähoidossa tutkimukseen osallistuneiden perheiden lapsilla oli usein henkilökohtainen erityisavustaja, kommunikoinnin apuvälineet kuten pcs-kuvat ja tukiviittomat, kuntouttavat harjoitukset ja strukturoitu päiväjärjestys. Myös eri terapeuttien tai kiertävien erityislastentarhanopettajien konsultaatiot päivähoidon toimitiloissa sekä

henkilökohtaisen kuntoutussuunnitelman laadinta, toteutus ja seuranta kuuluivat lähestulkoon jokaisen lapsen päivähoidon erityisiin tukitoimiin.

2.3 Aineiston analyysi

Kaikkien sähköpostitse lähetetyn seitsemän vastauksen teksti muokattiin samoihin asetuksiin (fontti ”Times New Roman”, fonttikoko 12 ja riviväli 1,5). Näin ollen vastausaineistoa tuli yhteensä 31 sivua tulostettua tekstiä.

Aineiston analysoinnin edetessä vastaukset nimettiin sattumanvaraisessa järjestyksessä V1 (vastaaja 1), V2 ja niin edelleen. Tämä selkeytti vastausten käsittelyä. Raportissa nämä nimikkeet jätettiin kuitenkin mainitsematta vastaajien anonymiteetin ja muun aineiston käsittelyyn liittyvän luottamuksellisuuden turvaamiseksi. Vastauksia käsiteltiin raportissa nimettöminä, eikä niitä missään vaiheessa liitetty mihinkään maantieteellisiin tai kuntakohtaisiin luokituksiin, perhemuotoihin tai muihin taustatekijöihin, lapsen diagnooseihin tai edes päivähoitomuotoihin, jotta vastaajien anonymiteettia ei millään muotoa loukattaisi.

Analysoidessa aineistoa vastaukset luettiin läpi useita kertoja, minkä jälkeen siitä värikynin erotettiin eri aihepiireihin kuuluvia asioita: Yhteistyön käytäntö, positiiviset asiat, negatiiviset kokemukset sekä yhteistyön kehittämisen paikat. Tämän luokittelun edetessä tekstistä alkoi erottua useasti esiintyvänä seuraavat aiheet:

- 1) Yhteistyön merkitys perheille
- 2) Vanhemman ja perheen asema
- 3) Asiantuntijuus ja sen jakaminen yhteistyössä
- 4) Yhteistyön tulevaisuus

Analyysin edelleen edetessä näitä luokkia yhdisteltiin sisällöittäin. Luokkia teemoiteltiin, ja niiden pääotsikot muotoutuivat tässä vaiheessa muistuttamaan entistä enemmän niitä teemoja, jotka ohjasivat kyselyrungossa vastaajien vapaamuotoisia kirjoituksia. Lopullisessa analyysimuodossaan teemat näyttivät seuraavalta:

- 1) Yhteistyön periaatteet: valtasuhteet, ammatti-ihmisten suhtautuminen perheisiin sekä kasvatuskumppanuus
- 2) Yhteistyön toteutuminen: perheen asema ja käytännön osallisuus
- 3) Tulevaisuus: mitä ja miten kehittää?

Sisällöllisesti vastausten olennaisimmat teemat liittyivät ammatti-ihmisten suhtautumiseen ja siitä juontuneiden yhteistyökäytänteiden aihepiireihin. Suhtautumista ja yhteistyön periaatteellisia seikkoja käsitellään raportissa enimmäkseen luvussa neljä, mutta ne sävyttävät myös yhteistyön perustaa, käytännön lähtökohtia ja toteutumista käsittelevää kappaletta kolme. Kolmas teema eli yhteistyön tulevaisuuteen liittyvät seikat esitellään lyhyesti kappaleessa 4.3. Tutkimuksen tarkoituksen eli varhaisvuosien erityiskasvatuksen ja perheiden välisen yhteistyön kehittämisen valossa tuloksia tarkastellaan pohdinta-osiossa käytännön toimivuuden, ammattihenkilöstön suhtautumisen ja kasvatuskumppanuuden nykyajan haasteiden osalta.

2.4 Aineiston ja analyysin arviointia

Mäkelän (1990, 47–48) mukaan kvalitatiivisen tutkimuksen analysoinnin arvioinnissa tulee huomioida ainakin aineiston riittävyys, merkittävyys ja yhteiskunnallinen tai kulttuurinen paikka sekä analyysin kattavuus, arvioitavuus ja toistettavuus. Tämän tutkimuksen analyysin arvioinnissa arvioitavuuden ja toistettavuuden termeistä käytetään nimityksiä validiteetti ja luotettavuus.

Aineiston ja analyysin riittävyys. Mäkelä (1990, 52–53) mainitsee laadullisen tutkimuksen analyysin ”turistinomaisuuden ja vaikutelmanvaraisuuden” liittyvän usein aineiston laajuuteen ja siksi vaikeaan hallittavuuteen. Tässä tutkimuksessa pyrittiin pitämään aineiston määrä tutkielmaan sekä laadulliseen analyysiin nähden sopusuhtaisena. Mäkelän ohjein aineistoa pyrittiin keräämään alkuun pieni määrä ja tarvittaessa lisää, mutta analyysin edetessä havaittiin alkuperäinen aineisto riittäväksi, eikä lisätarvetta sisällöllisesti ilmennyt. Seitsemän perheen kokemukset eivät sinällään kerro kaikkien suomalaisten perheiden yhteistyöstä erityispäivähoidon kanssa, mutta sisällöllisesti tämän tutkimuksen kokemukset olivat runsaita, vaihtelevia ja antoivat arvokasta tietoa siitä, kuinka eri tavoin ja erilaisia kokemuksia voi kertyä. Aineisto kerättiin internetin keskustelupalstalta, jolla lapsiperheillä on mahdollisuus jakaa kokemuksiaan erilaisista lähtökohdistaan, myös tilanteista jolloin perheessä on erityistä tukea tarvitseva lapsi. Saattaa olla, että vastaajilla oli siis muutoinkin taipumusta pyrkiä keskustelemaan kokemuksistaan, eikä tähän tutkimukseen osallistuminen ja perhekohtaisista, intiimeiksikin koetuista asioista kertominen tarvinnut osakseen suurta harkintaa tai päätöksiä. Vaikutti myös siltä, että vastaajat koostuivat perheistä, joille lapsen erityisen tuen tarve ja yhteistyö erityispäivähoitohenkilöstön kanssa eivät olleet uusia asioita. Tämä varmastikin vaikutti vastauksien sisältöihin. Eräs vastaajista arvelikin aineiston valikoitumisesta siten, että niin sanotut ”heikommat vanhemmat”, jotka ovat ”jääneet kiinni” lapsensa vammaan ja tarvitsevat kipeimmin erityispäivähoitopalveluita, eivät välttämättä ole tähän tutkimukseen osallistuneet. Tämän vastaajan mukaan yksinkertainen ”miltä tuntuu” -kysymys olisi antanut inhimillisempää perspektiiviä kyselylle ja näin ollen ilmeisesti tavoittanut myös nämä niin sanotut heikommat vanhemmat.

Aineiston analyysi ja tulokset lähetettiin ensimmäisessä versiossaan jokaiselle tutkimukseen osallistuneelle tarkastettavaksi. Vastaajat saivat mahdollisuuden halutessaan korjailla mahdollisia väärin käsitettyjä kommenttejaan tai oikaista asioita, jos tunsivat vastauksiaan yhdistetyn vääriin asiayhteyksiin. Toiveita analyysin tai tulosten sisällön uudelleen muokkaamiseksi ei vastaajien puolelta esitetty. Yksi vastaajista toivoi kuitenkin lisäselvitystä raportin alkupuolelle

perheen itsensä kokemasta roolistaan erityisen tuen tarpeessa olevan lapsen perheenä, mikä vastaajan pyynnöstä lisättiin.

Itse analyysin kattavuus ilmenee suorien sitaattien lomasta. Tulkintoja ei ole perusteltu satunnaisiin poimintoihin, vaan johtopäätösten syntymiseen liittyneet useammat poiminnat on esitelty raportissa. Näin johtopäätöksiä on valotettu hieman eri näkökulmista, kuitenkin pyrkien välttämään toistoa.

Analyysin jäsentelyyn päätyminen. ”Ei ole ajattelua ilman vertailua, mutta vertaileminen voi tähdätä yhtäläisyyksien tai erilaisuuksien havaitsemiseen.” (Mäkelä 1990, 44.) Mäkelä (1990) kuvailee erilaisuuksien hakemista ”tutkimuskohteen ja sille likeistä sukua olevien ilmiöiden systemaattiseksi ja käsitteellisesti jäsentyneeksi vertailuksi”, minkä tarkoituksena ei ole kuvailla tyhjentävästi kunkin kohteen ainutkertaisuutta. ”Erilaisuuksien etsintä kannattaa jo senkin takia, että sen jälkeen samanlaisuus on rikkaammin jäsentynytä.” (Mäkelä 1990, 45.) Tämä ilmiö kohdattiin myös tämän tutkimuksen aineiston analyysin edetessä, jolloin niin sanotut vertailuasetelmat täsmentyivät tutkimuksen kuluessa: Erityisesti aineistosta ilmeni perheiden asemaan ja yhteistyön valtasuhteisiin sekä ammatti-ihmisten asenteisiin liittyviä toisistaan eroavia seikkoja. Aineistossa oli erityisesti yksi perhe, jonka kokemukset ammatti-ihmisten suhtautumisesta perhettä ja yhteistyötä kohtaan poikkesivat voimakkaasti muiden vastaajien kokemuksista. Tässä vaiheessa pohdittiin, kuinka käsitellä nimenomaan tätä poikkeavaa kokemusta, joka antoi vastausten sisällöille laajemmin tarkasteltavat mittasuhteet. Tämän perheen kokemukset tuntuivat kärjistyvät tyypiesimerkiksi negatiivisista yhteistyökokemuksista, joiden syntyperiin syventyminen ei tämän tutkimuksen puitteissa ja tämän analyysin osalta ollut käytännöllistä, eikä Mäkelänkään toteamuksen mukaan tarkoituksenmukaista. Tämän ”kärjistyneen” tapauksen perheen kokemukset kuitenkin ohjasivat analyysin edetessä selkeämmin jäsentämään yhteistyökokemuksia valtasuhteiden ja ammatti-ihmisten suhtautumisen pohjalta.

Päädyttiin siis siihen, ettei aineistosta nosteta esille sen enempää yhtään vastauksista, vaan kaikki vastaukset huomioidaan, käsitellään ja esitellään samoin lähtökohdin suhteuttamalla ja jäsentämällä ne teoreettiseen taustaan. Analyysin ja raportin lopullisessa muodossa teoria ja tulokset esiintyvät lomittain. Tarkoituksena on antaa lukijalle tiivis ja johdonmukainen esitys tutkimuksen tuloksista suhteessa teoreettiseen viitekehykseen.

Aineiston merkittävyys ja yhteiskunnallinen paikka. Mäkelä (1990, 48) huomauttaa, että vaikka laadullisen aineiston merkittävyyttä on vaikea arvioida, tulee tutkijan pystyä vakuuttamaan aineistonsa analysoinnin arvoa. Tämän tutkimuksen aineistokoko ei yllä kattamaan kaikkien suomalaisten perheiden kokemuksia erityispäivähoito henkilöstön kanssa käymästä yhteistyöstä, eikä siihen pyrittykään. Tarkoitus oli sisällöllisesti tutustua erilaisiin kokemuksiin sekä ammentaa niistä hyötynäkökulmaa varhaisvuosien erityisopetuksen työkentälle yhteistyön kehittämiseksi. Aineistosta ilmenneet seikat kertovat historiallisen yhteistyön kehittymisen kannalta olennaisesti sen, ettei käytännön toteutus ole täysin seurannut ekologisen ajattelun ja ekokulttuurisen teorian suuntausta perhekeskeisyyteen. Tämän tilan tarkastelu saattaa vuosikymmenen päästä tuottaa toisenlaisia tuloksia, mutta yhteiskunnallisesti ajatellen merkittäväksi nousee se, etteivät ajan henki ja käytäntö automaattisesti kohtaa toisiaan.

Validiteetti ja luotettavuus. Tutkimuksen validiteetti tarkoittaa tutkimusmenetelmän kykyä mitata sitä, mitä on ollut tarkoitus mitata. Joskus mittarilla tai menetelmällä ei onnistuta saavuttamaan niitä tavoitteita, joita tutkimustehtävässä on pyritty selvittämään. Tämä voi johtua esimerkiksi siitä, että kyselylomakkeen vastaajat ymmärtävät kysymykset toisin kuin tutkija on tarkoittanut. (Hirsjärvi, Remes & Sajavaara 1997, 216–217.) Tämän tutkimuksen edetessä saatiin tutkimustehtäväksi määritellyt tavoitteet toteutettua. Vastaajille annettiin selkeät teemat, joista kirjoittaa omin sanoin. Teemojen alle oli listattu muutamalla sanalla asioita, joita kirjoituksesta toivottiin ilmenevän. Tämä mahdollisti sen, että vastaajat saivat kirjoittaa valitsemassaan aikataulussa ja

vapaamuotoisesti, mutta teemat ohjasivat pysymään aiheessa. Tavoitteena oli selvittää yhteistyön periaatteita, käytänteitä sekä tulevaisuuden kuvia perheiden näkökulmasta. Tämän tutkimuksen tulosten huomioiminen ja käyttäminen yhteistyökäytänteiden kehittämiseksi erityispäivähoito henkilöstön toimesta on mahdollista. Tutkittavien teemojen ohella tutkimuksen perimmäinen tarkoitus yhteistyön kehittämisen mahdollisena osatekijänä siis saavutettiin.

Tutkimuksen luotettavuutta voidaan Hirsjärven ym. (1997) mukaan varmentaa selostamalla tarkasti, kuinka tutkimus on edennyt. Tässä selostuksessa olennaista on kertoa tarkasti kustakin tutkimusvaiheesta, olosuhteista, aikatauluista, häiriötekijöistä ja mahdollisista virhetulkinnoista. Myös tutkijan itsearvioinnin nähdään kohentavan tutkimuksen luotettavuutta. (Hirsjärvi ym. 1997, 217.) Myös ne tekijät, jotka ovat ohjanneet laadullisen tutkimuksen aineiston analyysia, on syytä kertoa tutkimuksen luotettavuuden lisäämiseksi. Tämä tarkoittaa analyysin luokitteluvaiheen perusteiden kuvailua. Sääntö pätee tulosten tulkinnallista vaiheeseen: Tulkinnan ja tulosten teoreettisen tarkastelun vaiheessa on esitettävä perusteet, kuten esimerkiksi suoria haastatteluotteita, joihin tulkinta nojautuu. (Hirsjärvi ym. 1997, 217–218.) Tämän raportin osiossa 2.3 kerrotaan aineiston analyysin vaiheet ja teemojen muotoutuminen. Jälkimmäistä perustellaan tämän kappaleen osiossa ”Aineiston jäsentelyyn päätyminen”. Tulkintaosuudessa heränneet ajatukset perustellaan niin teoreettis pohjaisesti kuin myös suorilla lainauksilla vastaajien kirjoituksista. Analyysivaiheita kuvaillessa kerrottiin myös, kuinka aineistoon tutustumisen jälkeen luokittelu ja teemat ”syntyivät” kutakuinkin alkuperäisen kyselyrunгон teemojen mukaisiksi. Tällöin mainittiin myös siitä, kuinka aineistossa ilmenneet yhteistyön osapuolten valta-asemiin sekä ammatti-ihmisten suhtautumiseen liittyvät kokemuserot nostivat analyysin vertailuasetelmiksi asennepohjaiset kysymykset.

Aineistoa analysoidessa pyrittiin etsimään kokemuksia, sekä aiemmin mainitusti myös väistämättä vertailemaan niitä toisiinsa. Aiemmin mainittiin myös erään perheen kokemusten nousseen kärkevästi edustamaan yhteistyön negatiivisia kokemuksia. Analyysivaiheessa todettiin, että näihin negatiivisiin kokemuksiin sekä niiden lähtökohtiin ja vaikuttimiin saattoi helposti jäädä kiinni. Nimenomaan

yhteistyön toimimattomuus ja epäkohdat olivat niitä seikkoja, jotka aineistossa pysähdyttivät. Niiden ylitulkintaa muiden vastauksien kustannuksella on kuitenkin tietoisesti pyritty karsimaan ja aineiston sisältö yritetty tasapäistää analyysin kannalta samoihin lähtökohtiin, jotta tutkimuksen pääkysymyksiin saatiin vastattua pysyen pääteemoissa. Tutkijan tunnemaailma siis saattoi hieman vaikuttaa siihen, jos vastauksista keskityttiin yhteistyön sujumattomuuden käsittelyyn, vaikkakin tätä pyrittiin välttämään. Tutkija itse on sekä päivähoidon henkilöstön kanssa yhteistyötä tekevä äiti että varhaiskasvatuksen alalla päivähoidossa työskennellyt ammattilainen. Tämän kokemuspohjan perusteella muotoutunutta puolueellisuutta kumpaankaan yhteistyön tekijän piiriin ei tunnettu ennakkoon, eikä sellaista koettu myöskään tutkimuksen edetessä.

3 KASVATUSYHTEISTYÖN TOTEUTUMINEN

Laadukas ja monipuolinen päivähoito on yksi peruspalveluista, jonka laki velvoittaa kuntaa järjestämään pääosin yhteiskunnan varoilla. Tämä peruspalvelu on tarjottava jokaiselle perheelle tämän yhteiskunnallisesta asemasta tai asuinpaikasta riippumatta. (Valtioneuvoston periaatepäätös varhaiskasvatuksen valtakunnallisista linjauksista 2002, 16.) Muun muassa asiakaslaki pyrkii turvaamaan päivähoitopalveluiden asiakaslähtöisyyden, asiakkaan oikeudenmukaisen kohtelun ja palvelun sekä asiakassuhteen luottamuksellisuuden. Päivähoitopalvelujen asiakkaana ovat lapsi ja vanhemmat, joiden osallistumisen ja vaikuttamisen näkökulmaa korostetaan esimerkiksi kuntalaissa. Päivähoito-oikeus takaa lapsille yhtäläiset mahdollisuudet varhaiskasvatuksen asiakkaaksi ja vanhemmille täten mahdollisuuden osallistua työ- tai opintoelämään. (Valtioneuvoston periaatepäätös varhaiskasvatuksen valtakunnallisista linjauksista 2002, 16.)

Tähän tutkimukseen osallistuneista yksi perhe koki, että päivähoiton peruspalveluiden saaminen erityistä tukea tarvitsevalle lapselleen oli ollut työlästä. Alun takkuilun johdosta perhe jopa omin varoin palkkasi lapselleen hoitajan kotioloihin, sillä kotikunnan päiväkodeissa ei ollut mahdollisuutta ottaa tätä erityistä tukea tarvitsevaa lasta vastaan. Kunnan esitys oli, että perhe itse hoitaa palkkaamisen.

”MITÄÄN neuvoja tai apua emme saaneet. - - Mitään tiedottamista asiasta ei ollut - - Myöskään [yliopistollinen sairaala] ei auttanut, vaikka kyselimme [yliopistollisen sairaalan] sosiaalityöntekijältä. Koko homma jäi meidän itsemme hoidettavaksi.”

Perheen vanhempien aktiivisuus lakipykälien selvittämiseksi ja jakamiseksi kunnan päivähoiton asioista päättäville tahoille tuotti lopulta tuloksen, jolloin subjektiivinen päivähoito-oikeus pääsi toteutumaan.

”Vasta kun kunta oli ns ’selkä seinää vasten’ subjektiivisen hoito-oikeuden kanssa saimme meille kuuluvan avun.”

Toinen vastaaja kertoi kunnallisten päivähoitopalveluiden kyvyttömyydestä kohdata perheiden päivähoidon aikataulullisia tarpeita. Päiväkodin aukioloajat olivat perheen tarpeisiin nähden liian lyhyet. Usein päiväkodin henkilöstön työohjauksen tai suunnittelun johdosta lyhyistä aukioloajoistakin jouduttiin tinkimään. Joskus päiväkotia oli suljettu jopa koko päivän.

”Ihmettelen vain, miten on mahdollista käydä töissä, jos päivähoitopaikka ei ole edes auki työpäivän mittaa!”

Muiden vastaajien osalta tämänkaltaisia päivähoidon perusjärjestelyihin liittyviä ongelmia ei vastauksissa ilmennyt.

3.1 Yhteistyön lähtökohdat

Tämän päivän Suomessa lasten päivähoitolaki ilmaisee perheiden ja päivähoitohenkilökunnan yhteistyötavoitteista seuraavasti: ”Päivähoidon tavoitteena on tukea päivähoitossa olevien lasten koteja näiden kasvatustehtävässä ja yhdessä kotien kanssa edistää lapsen persoonallisuuden tasapainoista kehitystä.” (Laki lasten päivähoitosta 1973, 2a§.) Vanhempien osallistuminen, mielipiteiden huomioiminen ja henkilöstön kanssa tasa-arvoinen varhaiskasvatuksen toteuttaminen tulisi olla itsestäänselvyys alan ammattilaisille. ”Lapsen kasvun, kehityksen ja oppimisen tukemisessa vanhemmat ja varhaiskasvatuksen henkilöstö ovat kumppaneita. Kasvatuskumppanuus on eri osapuolten tasavertaista vuorovaikutusta, jossa vanhempien ja henkilökunnan erilainen asiantuntemus ja tietämys yhdistyvät. Vanhempien tulee saada osallistua oman lapsensa kodin ulkopuoliseen varhaiskasvatukseen sekä sen suunnitteluun ja arviointiin.” (Valtioneuvoston periaatepäätös varhaiskasvatuksen valtakunnallisista linjauksista 2002.)

Vuoden 2001 tammikuussa erityistä tukea saavien lasten osuus päivähoitossa olevista lapsista oli 5,8 % (Valtioneuvoston periaatepäätös varhaiskasvatuksen valtakunnallisista linjauksista 2002, 28). Sosiaali- ja terveystieteiden tutkimus- ja kehittämiskeskus Stakesin (2006) erityispäivähoidosta kertovilla internet-sivuilla kuvaillaan lapsen erityisen tuen tarpeen erilaisia lähtökohtia ja tukimuotoja. Päivittäinen erityistuen tarve voi ilmetä tunne-elämän, sosiaalisen, tiedollisen, taidollisen tai fyysisen kehityksen alueella. Tunne-elämänsä tai sosiaalisten taitojensa tukemiseksi lasta tulee tukea hallitsemaan ja käsittelemään tunteitaan sekä ohjata lapsen sosiaalisen vuorovaikutuksen taitoja. (Stakes 2006.) Jos lapsen tiedollisen tai taidollisen kehityksen osa-alueella havaitaan tuen tarvetta, tulee tukitoimet kohdentaa lapsen oppimisen, itsenäisen toiminnan ja kommunikaation mahdollistamiseksi. Nämä tuen tarpeet saattavat perustua yleiseen kehitysviivästymään tai niillä voi olla yhteyttä psyykkisen ja/tai motorisen kehityksen vaikeuksiin. (Stakes 2006.) Fyysisen kehityksen pulmat (vamman tai sairaus) usein estävät lasta toimimasta ikäkaudelleen tavanomaisesti. Tällöin tukitoimina ovat erilaiset vamman tai sairauteen liittyvät hoitotoimenpiteet, apuvälineet ja lääkitys sekä lapsen liikkumisen ja toiminnan mahdollistaminen. (Stakes 2006.)

Tauriainen (2000) mukaan toimiva yhteistyö perustuu siihen, että henkilökunta huomioi käytännön työssään sen tiedon, mitä vanhemmat heille välittävät kasvatuskäsityksistään ja lastaan koskevasta asiantuntijuudestaan. Se on tiedonvälitystä toiseenkin suuntaan; Vanhemmat saavat kuulla kokemuksia lapsensa päiväkotiarjesta, minkä pohjalta heille muodostuu ymmärrys toiminnan kulusta, laatukäsitykset tarkentuvat ja osallistuminen toiminnan arviointiin mahdollistuu. (Tauriainen 2000, 192.) Tauriainen (2000) esittää, että yhteistyö vanhempien kanssa on Suomessa noussut varhaiskasvatuksen vaatimukseksi ja sen laadukkuuden mittaajaksi. Vanhempien näkökulmasta ihannepäiväkodin laadun määrittäjinä henkilökunnan kanssa tehtävän yhteistyön osalta ovat yhteistyön toimivuus ja yhteiset tavoitteet (Tauriainen 2000, 38, 136–137.) Kivistö (1997, 1) muistuttaa perheen roolista historiallisena tiimin ja verkoston ilmentymänä. Kuitenkin yhteistyö usein nähdään jopa solmukohtana, mikä saattaa estää muun erityiskasvatustoiminnan onnistumisen (Tauriainen 1998, 84).

Päivähoitohenkilökunta kohtaa työssään erityistä tukea tarvitsevia lapsia yhä useammin. Päivähoitotyö on Rantalan (2002) väitöstutkimukseen osallistuneiden, erityistä tukea työssään toteuttavien päivähoitotyöntekijöiden mukaan lapsen ohjauksen ja opettamisen ohella myös vanhemman tukemista lapsensa kasvattajana. Työntekijät kokevat, että perheet ovat nykyään yhä enemmän palveluiden tarpeessa, mutta toisaalta he ovat myös tietoisempia palveluiden tarjonnasta ja osaavat vaatia sitä. Yhteistyön tärkeys varhaisvuosien erityiskasvatuksen henkilöstön ja erityisen tuen tarpeessa olevien päiväkotilasten perheiden kanssa on ilmeinen. Perheillä ovat omat erilaiset lähtökohtansa. Rantalan (2002) tutkimuksen päivähoitohenkilöstön näkemyksen mukaan perheiden keskinäiseen yhteiseen tekemiseen tuntui olevan yhä vähemmän aikaa harrastusten ja töiden runsauden vuoksi. Toisaalta henkilöstö oli kohdannut myös perheitä, joissa arvostettiin kasvatustyötä ja osattiin kasvattaa lasta vastuullisesti. (Rantala 2002, 107–108, 114–115.)

Böökkin ja Vilpon (2004, 66) pro gradu -tutkimukseen osallistuneet perheet pitivät päiväkodin kanssa tehtävää yhteistyötä pääsääntöisesti tärkeänä. Tähänkin tutkimukseen osallistuneet kokivat varhaisvuosien erityiskasvatuksen henkilöstön kanssa tehtävän yhteistyön tärkeäksi oman osallisuutensa osalta muun muassa suunnitelmien laadinnassa. Vanhempien asiantuntijuus ja ääni lapsensa puolesta puhujana koettiin olennaiseksi.

”Vanhemmat ovat oman lapsensa parhaat asiantuntijat ja monesti tietävät enemmän ko vammasta mikä juuri heidän lapsellaan on - -”

”- - päähenkilönä on lapsi, joka ei mitään itsestään meidän tapauksessamme kerro. - - Koska hänen elämästään, kohtelustaan ja hoidostaan on kyse, on hänen asioissaan ihan pakko tehdä yhteistyötä.”

Tämä ilmeni Kasaharan ja Turnbullinkin (2005) tutkimuksessa, jolla selvitettiin japanilaisten perheiden käsityksiä ammatti-ihmisten kanssa tehtävän yhteistyön tärkeistä osatekijöistä. Vanhempien asiantuntijuuden huomioiminen ja

kunnioittaminen lapsen elämää yhdessä tuettaessa nousivat perheiden näkemyksissä merkityksellisiksi. (Kasahara & Turnbull 2005, 255.)

3.2 Kasvatuskumppanit

Varhaiskasvatussuunnitelman perusteissa (2003) mainitaan, että lapsen erityisen tuen tarpeen arvioinnissa lähtökohtana ovat varhaiskasvatushenkilöstön ja vanhempien yhteiset havainnoinnit tai jo aikaisemmin todettu erityisen tuen tarve. Tärkeää on pyrkiä määrittelemään lapsen yksilökohtaiset mahdollisuudet toimintaan eri tilanteissa ja toimintaympäristöissä sekä sen pohjalta arvioida niihin liittyvät tarvittavat tukitoimet. Tarvittaessa ja perhelähtöisesti konsultoidaan muita ammattitahoja, mutta varhaiskasvatuksen puitteissa tukitoimet aloitetaan heti tarpeen ilmettyä mukauttamalla fyysistä, psyykkistä ja kognitiivista toimintaympäristöä lapsen yksilöllisten tarpeiden pohjalta. (Stakes 2003, 35–36.) Lapsen tuen tarve jollain kehityksen osa-alueella ei ole välttämättä pysyväluontoista, vaan tuen tarvetta voi olla eripituisia aikoja. Päivittäisen arjen puitteissa tapahtuvan havainnoinnin perusteella määritellään tämä tarve. Sitä johdosta pyritään ennakoimaan ja määrittelemään oikein ajoitetut tukitoimet. Esimerkiksi lapsen lähiympäristön tai olosuhteiden muutosten, mahdollisten traumojen aiheuttajien yhteydessä lähi-ihmisten toimesta tapahtuva havainnointi on erityisen tärkeää. (Stakes 2006.)

Tutkimukseen osallistuneet perheet olivat lapsensa päivähoidon erityisjärjestelyiden yhteydessä tekemisissä eri nimikkeillä työskentelevien ammatti-ihmisten kanssa. Integroiduissa erityisryhmissä olevien lasten vanhemmat kertoivat yhteistyön erääksi tärkeäksi osatekijäksi päivähoitohenkilökunnan osalta erityislastentarhanopettajan (elto). Tämän tehtäviin kuului muun muassa kokouksiin ja kuntoutussuunnitelmien laadintakeskusteluihin kokoon kutsuminen. Elton yhteistyö laajeni myös eri terapeuttien kanssa käytäviksi keskusteluiksi ja lapsen sairaalajaksojen aikaisten dokumenttien purkutilaisuuksiin osallistumiseksi. Kiertävän erityislastentarhanopettajan (kelto) roolista oli vastaajilla hyvinkin vaihtelevia

kokemuksia. Kelto huolehti tavallisissa päivähoitoryhmissä olevien erityisen tuen tarpeessa olevien lasten erityispäivähoidollisista seikoista muun muassa kuntoutussuunnitelmakeskusteluissa. Keltolla oli ollut joissain tapauksissa oma osuutensa myös esimerkiksi lapsen tulevasta päivähoitomuodosta keskusteltaessa. Tavallisen päivähoitoryhmän henkilökunta saattoi myös konsultoida keltoa erityisen tuen tarpeisiin liittyvissä seikoissa.

Eräs vastaajista mainitsi kelton roolin olevan päivittäisessä päiväkodin ja perheen välisessä kanssakäymisessä hyvin niukka, mikä ilmeni vain tietona siitä, että lapsen tavallisen päiväkotiryhmän henkilökunta konsultoi keltoa, mutta itse ”erityispäivähoito on varsin näkymätöntä meille”. Myös toinen vastaajista mainitsi kelton osuuden yhteistyössä lähes olemattomaksi. Vastauksessaan hän kertoi itse tapaavansa keltoa vain neuvolan kuntoutussuunnitelman laadinnassa kerran vuodessa, mutta arveli kelton vierailevan tarkkailemassa tilanteita päiväkodissa muutaman kerran vuodessa. Edes päiväkodin kuntoutussuunnitelman yhteydessä kelto ei ollut tässä tapauksessa ollut läsnä. Tämä vastaaja epäili kelton roolin ylipäänsä hyödyllistä merkitystä lapsen erityisen tuen tarpeen toteutumisessa.

”En usko hänen olevan meidän puolella, vaan yksi [kaupungin nimi]:n byrokraateista.”

Erään tutkimukseen osallistuneen perheen yhteys varhaisvuosien erityiskasvatuksen käytäntöön oli perheen kotona toimitettavan kolmiperhepäivähoidon yhteydessä tapahtuva kelton konsultointi. Tämän toteutumisesta tai kelton tuomasta asiantuntijahyödyistä ei vastauksen mukaan ollut paljolti positiivisia kokemuksia. Perhe tunsu elämänsä ja arkensa lapsen erityisen tuen tarpeesta huolimatta ”tavalliseksi”, eikä lapsen tuen tarpeen nähty mutkistavan normaalin elämän kulkua. Kelton erityisen tuen toimenpiteet koettiin toteutettavan tarpeettoman suuressa mittakaavassa ja epäjohdonmukaisesti.

”Sotkeevat normaalin päivä ja elämänrytmin kokonaan. - - emme ymmärrä miksi kelto on mukana [lapsen nimi]:n hoitotiimissä ylipäänsä.”

Kiertävän erityislastentarhaopettajan toiminnan kuva ja tarkoitusperä jäivät siis vastausten mukaan monelle perheelle hämärän peittoon, eivätkä kaikki perheet nähneet kelton työn hyötynäkökulmaa oletettavasti juuri yhteistyön vähäisyyden ja kelton näkymättömyyden vuoksi.

Tavallisissa päivähoitoryhmissä myös henkilökohtaiset avustajat toimivat erityisen tuen konkretisoitumana. Jotkut vastaajista kertoivat henkilökohtaisen avustajan saamisen lapsen päivähoitoarkeen olleen yksinkertainen ja ilmiselvä asia. Toisille se oli sen sijaan ollut erinäisten keskustelujen tai asiantuntijalausuntojen takana. Eräs vastaajista ilmaisi tyytyväisyyttään avustajan rooliin, joka oli ollut innokasta lapsen kuntoutuksen hoitamista. Tätä oli edistänyt avustajan yhteistyö alueen muiden avustajien kanssa ja avustajan arvostettu asema työntekijänä ryhmän keskuudessa. Tässä tapauksessa avustaja oli toiminut osana ryhmää, eikä vain puuhailnut kahdestaan erityisen tuen tarpeessa olevan lapsen kanssa.

”- - poika on osa ryhmää, häntä ei ’eristetä’ touhuamaan vain avustajansa kanssa. Samoin avustaja on päiväkodin hierarkioista huolimatta yksi ryhmän aikuisista, ja hänen työpanostaan arvostetaan.”

Sen, ettei avustaja vaihtunut usein, nähtiin edistävän lapsen arjen toimintaa ja perheiden kanssa tehtävää yhteistyötä. Kaikissa tapauksissa avustajan toimenkuvan ei kuitenkaan nähty kohdistuvan tuen tarpeessa olevan lapsen kuntouttamiseen. Avustaja saattoi toimia yleisenä varahenkilönä päiväkodin sisäisesti, jolloin hänen tuli siirtyä tarvittaessa jopa ryhmästä toiseen. Eräs vastaajista myös mainitsi, ettei hänen lapsensa henkilökohtaisella avustajalla ollut ensi alkuun minkäänlaista kokemusta erityisen tuen tarpeessa olevista lapsista.

”PK:n johtajalla on periaate, että kaikki avustajat ovat päteviä. Tajusin syyn pian: kun avustaja on ’pätevä’, voi häntä käyttää aina tarpeen tullen tavallisena hoitajana.”

Eri terapeuttien tuella ja ohjeilla avustajien toimenkuva oli laajentunut ja työn sisältö oli saanut enemmän erityispedagogista ilmettä. Myös se, että ryhmän muu henkilökunta oli osallistunut avustajan toimenkuvan kehittämiseen, oli edistänyt yhteistyön etenemistä. Yleensä kehityksen taustalla oli vanhempien antama palaute joko suoraan päivähoitohenkilöstölle tai terapeuttien välityksellä.

”- - puheterapeutti puhui ensin kanssani asian kuntoon ja sitten korosti asiaa sekä avustajan kanssa että ryhmän LTO:lle. Nyt siis avustaja tekee lähes joka päivä jotain.”

Syystä tai toisesta perheen palaute ei siis suoraan ollut kulkeutunut päivähoiton henkilökunnalle, tai sitten se oli jäänyt tavoittamatta, ja tiedon välittäjätahona toimi terapeutti.

Moniammatillinen verkosto. Moniammatillisen verkostoyhteistyön tärkeä tehtävä on Varhaiskasvatussuunnitelman perusteiden (2003) mukaan lapsen kasvatuksellisen ja opetuksellisen jatkumon turvaaminen luomalla ja kehittämällä yhteistyön muotoja ja rakenteita. Yhteistyöllä pyritään myös seuraamaan ja turvaamaan lapsen kasvua ja kehitystä sekä ohjaamaan tarvittaessa perhe eri palveluiden piiriin. Varhainen puuttuminen riskitilanteissa on verkostoyhteistyön yksi keskeisimmistä funktioista. Tällöin toimiva ja lapsen edun mukainen verkostoyhteistyö edellyttää selkeitä periaatteen ja käytännön toiminnan sopimuksia lastensuojelun, perhetyöntekijöiden, perheneuvolan ja muiden sosiaalitoimen palveluiden kanssa. (Stakes 2003, 12.)

Erityistä tukea ja kasvatusta tarvitsevan lapsen sosiaalisen, lääkinnällisen ja terapeuttisen kuntoutuksen nivoutuminen arjen toimintaan vaatii tiivistä yhteistyötä eri alan asiantuntijoiden kesken. Määttä (1999) huomauttaa, että jo ennen kouluikää erityistä tukea tarvitsevalle lapselle on mahdollisesti työstetty suunnitelmia useiden eri tahojen toimesta. (Määttä 1999, 9–10.) Määttä (1999) toteaa kuitenkin, että yhteistyö ammatti-ihmisten kesken sekä opetuksen ja

kuntoutuksen että suunnittelun osalta on perheiden näkökulmasta vähäistä (Määttä 1999, 13).

Valtioneuvoston periaatepäätöksessä varhaiskasvatuksen valtakunnallisista linjauksista (2002, 18) huomautetaan, että moniammatillinen yhteistyö on yksi varhaiskasvatushenkilöstön ammattitaidon osa-alueista. Tämä tarkoittaa yhteistyötä sosiaali-, terveys ja opetustoimen sekä erilaisten lapsi- ja perhetyötä tekevien järjestöjen, seurakuntien ja yhteisöjen kanssa. Varhaiskasvatussuunnitelman perusteissa (2003) mainitaan mahdollisina yhteistyökumppaneina lisäksi kulttuuri- ja liikuntatoimi, yksityiset palveluntuottajat, oppilaitokset ja sosiaalialan osaamiskeskukset. Verkostoyhteistyön periaatteista ja käytännöstä sovitaan kunkin tahon kanssa, ja tavoitteet ja toteuttamistavat kirjataan varhaiskasvatussuunnitelmaan sekä kunnassa että sen varhaiskasvatusyksikössä (Stakes 2003, 12.) Tällaisessa yhteistyössä voimavarana nähdään yhteistyökykyinen, riittävä varhaiskasvatuksen henkilöstö, jonka jaksamiseen ja koulutukseen panostetaan (Valtioneuvoston periaatepäätös varhaiskasvatuksen valtakunnallisista linjauksista 2002, 18).

Tähän tutkimukseen osallistuneiden perheiden lasten arjen sekä kuntoutuksellisten toimenpiteiden etenemiseksi toimi kussakin perheessä enemmän tai vähemmän laajahko ammattilaisten verkosto. Tämä sisälsi päivähoitohenkilökunnan lisäksi muun muassa lääkäreitä, terapeutteja (esimerkiksi puhe-, fysio- ja toimintaterapeutteja), Kehitysvammahuollon henkilökuntaa, palveluohjaajia, neuvolan työntekijöitä, Kansaneläkelaitoksen henkilöstöä, kaupungin/kunnan poliittisia päättäjiä sekä sosiaalityöntekijöitä. Byrokraattiselta kannalta arjen toiminnaksi vaadittiin erään vastaajan mukaan jopa *"tukiviidakoissa seikkailua"*. Vastaajat olivat joissain tapauksissa huomanneet yhteistyön takeltelevan eri osapuolten kesken muun muassa yhteisen kielen ongelmien vuoksi. Eräs vastaaja koki Kehitysvammahuollon henkilöstön osallisuuden palveluiden koordinoinnissa merkittävänä.

”Nämä kehitysvammahuollon ihmiset ovat hoitaneet koko rumban. He pitävät huolta, että kaikki kuntoutussuunnitelmat ym tulevat tehtyä, vaikka virallisesti vastuuhenkilö olisikin joku muu taho - -”

Minkäänlaista yhtenäistä linjaa ei vastauksista ollut havaittavissa siitä, kuinka ja kenen taholta ammattilaisten verkoston koordinointi hoidettiin. Moni vastaajista puhuikin *”alun hankaluuksista ja esteistä”*, joista selviytymiseksi oli omalla sitkeydellä ollut suuri merkitys. Monissa vastauksissa todettiin yhteistyöverkoston toiminnan kannalta tärkeäksi se, että yhteistyötahot ja niiden henkilöstö säilyisivät mahdollisimman stabiilina ja vaihtuvuus olisi vähäistä. Toisaalta kaikki vastaajat eivät olleet edes kokeneet verkostoyhteistyön kangertelua tai epäselvyyttä.

”Eri tahojen yhteistyö on ollut mielestäni yllättävän joustavaa.”

Kasvatuskumppanuuden periaatteiden toteutuminen. Lainsäädäntö ei tänä päivänä varsinaisesti velvoita perhekeskeiseen työskentelyyn varhaisvuosien erityiskasvatuksessa. Yhteistyössä on yleisesti painottunut yksilöllisyys perhetoiminnan sijaan. Kuntoutuksen osalta perhekeskeisyys on kuitenkin käytännössä painottunut sosiaalihuollon puolella. (Rantala 1998, 317, 319.) Varhaiskasvatussuunnitelman perusteissa (2003) mainitaan kasvatuskumppanuuden periaatteet tärkeänä ulottuvuutena perheiden kanssa tehtävässä yhteistyössä. Kasvatuskumppanuus tarkoittaa varhaiskasvatushenkilöstön ja vanhempien tietoista sitoutumista lapsen kasvun, kehityksen ja oppimisprosessien tukemiseksi keskinäisen luottamuksen, kunnioituksen ja tasavertaisuuden ilmapiirissä. Erityistä tukea tarvitsevan lapsen kohdalla kasvatuskumppanuuden tavoitteena on, että mahdollisimman varhain ja herkästi havaitaan mahdollinen jonkin kehityksen osa-alueen tuen tarve ja yhdessä vanhempien kanssa luodaan strategia tukitoimenpiteiden toteuttamiseksi. (Stakes 2003, 31–32.)

Varhaiskasvatussuunnitelman perusteissa (2003) muistutetaan vanhempien ensisijaisesta kasvatustavasta ja lapsen tuntemuksesta. Ammattikasvattajien

vastuulla on koulutus pohjaisen ammattitietoutensa puitteissa luoda kasvatuskumppanuuden ja tasavertaisen yhteistyön edellytykset. Kasvatuskumppanuuden nimissä varhaiskasvatuksen periaatteena on toteuttaa lapsen oikeuksia ja etua. Avoimella yhteistyöllä ja keskustelulla yhteistyön periaatteista, arvoista ja vastuukysymyksistä lapselle tärkeät tahot, vanhemmat ja varhaiskasvatuksen henkilöstö pystyvät toteuttamaan tasavertaista kasvatusyhteistyötä. (Stakes 2003, 31.)

Perheiden asiantuntijuus, yksilöllisyys, oma arvomaailma ja toimintatavat sekä tasa-arvoisuus ilmenivät Rantalan (2002) tutkimuksen päivähoitohenkilökunnan näkemyksissä yhteistyön merkittävinä tekijöinä. Perhe pyrittiin huomioimaan päivähoitotoiminnan tavoitteiden suunnittelussa, kuntoutuksessa, arvioinnissa ja keskusteluissa molemminpuolisen avoimuuden ja luottamuksellisuuden vallitessa. (Rantala 2002, 135–138.) Kasaharan ja Turnbullin (2005) tutkimuksessa tavoiteltiin yhteistyönäkemyksiä perheen perspektiivistä. Vanhemmat peräänkuuluttivat ammattilaisten tasa-arvoista, perheiden asiantuntijuutta ja perhekohtaisia lähtökohtia kunnioittavaa asennetta. (Kasahara & Turnbull 2005, 258.) Blue-Banningin ym. (2004, 174, 176) tutkimukseen osallistuneiden vanhempien yhteistyönäkökulman mukaan tasa-arvoisuus tarkoittaa paitsi ylipäänsä tasa-arvoista asennoitumista, myös perheiden valtaistamista tarjoamalla palveluita ja vaihtoehtoja. Tässä tutkimuksessa mainittiin useassa vastauksessa kasvatuseriaatteiden yhtenevyyttä ja kasvatusvastuun jakamista edistävinä tekijöinä avoimuus, keskinäinen luottamus, tasa-arvoisuus ja kunnioitus. Myös molemminpuolinen, avoin palaute edisti kasvatuksen periaatteiden jakamista hyvässä hengessä.

”Päiväkodin henkilökunta tuntuu kunnioittavan lasta ja he kunnioittavat myös kodin kasvatuseriaatteita. - - Itse kiitän päiväkodin henkilökuntaa tasaisin väliajoin - - haluan heidän tietävän, että arvostan heitä.”

Vain yhdessä tämän tutkimuksen perheessä koettiin suoranaisesti, ettei yhteistyön ja kasvatuskumppanuuden tasa-arvoisuuden periaate toteutunut. Tämän perheen ja varhaisvuosien erityiskasvatuksen henkilöstön välinen yhteistyö oli alun alkaen

yleisten kasvatuksen peruslinjausten yhtenevyydestä huolimatta toteutunut täydellisesti, vaan esimerkiksi lapsen yksilölliseen huomioimiseen, kuulemiseen ja käyttäytymisen ohjaamiseen liittyvät näkemykset erosivat. (Tauriainen 2000, 140–141.) Samankaltaisuutta kasvatuskumppanuuden ideaalista toteutumisesta oli havaittavissa tässä tutkimuksessa. Jotkut perheistä kyllä tunsivat, että kasvatuksen periaatteet ovat yhtenevät ja että ne toteutuvat käytännössäkin, mutta toisissa perheissä nähtiin päivähoiton kasvatusnäkemysten eroavan huomattavastikin nimenomaan lapsen yksilöllisyyden huomioimiseen liittyvissä seikoissa.

”Meillä on erityislapsi, mutta ei sitä tarvii kohdella kovinkaan erityisesti.”

Pääosin näistä eroavaisuuksista tunnuttiin niin sanotusti selviävän, mutta ei kaikissa tapauksissa ilman tietoista irtiottoa ammatti-ihmisten näkemyksistä.

”Olemmekin jättäneet kunnan tarjoamat asiat ’harrastelijoiden puuhasteluksi’ - -
”

Kasaharan ja Turnbullin (2005, 257) tutkimukseen osallistuneet vanhemmat odottivat ammattilaisten perustavan toimintansa lapsen individualistisiin kykyihin, kehitysmahdollisuuksiin ja pyrkivän suunnittelemaan toimintaa lapsen kehitystä aktivoiden. Tässä tutkimuksessa eräs vastaaja ei ollut täysin tyytyväinen periaatteisiin, joilla perheen lapsen erityistä tukea päivähoiton käytännössä toteutettiin. Erityisesti henkilökohtaisen avustajan työpanoksen jakaminen ja siitä raportointi tuntuivat kangertelevan. Kyseinen vastaaja totesi kasvatuseriaatteiden muutoin olevan päälinoiltaan suurin piirtein yhtäläiset kodin ja päivähoiton kesken. Kuitenkin hän toivoi, että päiväkotit ottaisi avoimemmin vastaan vanhemman ajatuksia ja ideoita käytännön menetelmistä. Kuntoutuksen tavoitteiden asettamisessa hän näki myös kehittämisen varaa.

”Tuntuu siltä, että muut haluavat asettaa saavutettavissa olevia tavoitteita.”

Tämän vastaajan mukaan tavoitteiden asettelussa tulisi tähdätä korkeammalle. Se ylipäänsä mahdollistaisi kehittymisen, eikä se, että tähdätään siihen mikä on

luonnollisesti kehittymässä. Tässä tapauksessa kasvatuskumppanuuden periaate keskustelujen avoimuudesta jäi periaatteen tasolle, eikä vanhemman näkökulma kasvatusperiaatteiden menetelmällisyydestä tuottanut konkreettista toimintaa tämän vaiheen yhteistyössä.

Kasvatusperiaatteiden toteuttamisesta lapsen parhaaksi ei koettu eräässä toisessakaan vastauksessa myönteisiä käytänteitä. Sekä kasvatuksellisista että yhteistyön toteuttamisen muodoista oli perheen ja päivähoiton kanssa monia katsontaeroja.

”- - Hyvää tarkoittava asia, mutta ei kovin loppuun saakka ajateltu. Muutenkin kaikki kunnan työntekijät tuntuu olevan enemmän kyttäämässä ja etsimässä ongelmia kuin auttamassa.”

Vaikka muutamassa vastauksessa todettiin kasvatusperiaatteissa olevan joitain erimielisyyksiä, ei niiden katsottu vaikeuttavan yhteistyön tekemistä lapsen parhaaksi pidemmällä tähtäimellä.

”Se olikin enemmän jonkinlainen periaatteellinen keskustelu kuin arkipäivässä näkyvä ristiriita.”

”Kaikissa asioissa on aina päästy yhteisymmärrykseen - -”

3.3 Lapsen kuntoutuksen arviointi ja suunnittelu

”Erityistä hoitoa ja kasvatusta tarvitsevan lapsen kuntoutuksen yhteensovittamiseksi laaditaan lapselle kuntoutussuunnitelma yhteistyössä lapsen vanhempien ja tarpeen mukaan kunnan muun sosiaalihuollon, terveydenhuollon sekä koulutoimen kanssa.” (Laki lasten päivähoitosta 1973/36.) Varhaiskasvatuksen ja kuntoutuksen arvioinnissa vanhemmilla on oma tärkeä roolinsa. Heidän näkemyksensä täydentää lapsen kanssa työskentelevien arviointipohjaa ja näin ollen kasvattaa arvioinnin luotettavuutta. Tavoitteena on

Kovasen ja Riitesuon (1998) mukaan se, että vanhempien ja ammatti-ihmisten arvioinnista saadaan muodostettua eheä ja toimiva kokonaisuus. Suomessa vanhempien osallistumista arviointiin ja suunnitteluun korostetaan, mutta käytännön menetelmät vanhempien selkeään osallistumiseen ovat vielä vajaa vuosikymmen sitten olleet kehitteillä. (Kovanen & Riitesuo 1998, 308–314.)

Varhaiskasvatussuunnitelman perusteissa (2003) huomautetaan, että varhaiskasvatusyksikön vastuulla on huolehtia yksikkökohtaisten varhaiskasvatuksen suunnitelmien laadinnasta. Vanhempien (ja lasten) mahdollisuutta osallistua sen laadintaan ja arviointiin korostetaan. Tämän katsotaan olevan myös osa varhaiskasvatuksen jatkuvaa kehittämistä: ”Lähtökohtana vanhempien ja lasten suorittamalle arvioinnille on, että varhaiskasvatussuunnitelma on koko kasvatusyhteisön yhdessä laatima, se on aktiivisessa käytössä ja sen sisältö perustuneen on koko henkilöstön ja vanhempien tiedossa. - - Vanhemmat seuraavat ja arvioivat varhaiskasvatussuunnitelman tavoitteiden toteutumista sekä henkilöstö arvioi ja kehittää suunnitelmaa sekä määrääjoin että tarvittaessa.” (Stakes 2003, 32.)

Tähän tutkimukseen osallistuneet vanhemmat yhtä lukuun ottamatta kertoivat, että heidän erityisen tuen tarpeessa olevalle lapselleen laaditaan päivähoidon puitteissa henkilökohtainen päivähoidon kuntoutussuunnitelma. Vastaajat käyttivät tästä muun muassa nimityksiä kuntoutussuunnitelma ja henkilökohtaisen opetuksen järjestämistä koskeva suunnitelma (hojks). Tämän suunnitelman tarkoituksena oli pääosin koskea erityispäivähoitoa ja kuntoutuksen järjestämistä päivähoidon puitteissa. Joissain vastauksissa suunnitelman mainittiin koskevan lisäksi kotielämän järjestelyitä. Kuntoutussuunnitelman laadintapalaveriin osallistui heterogeeninen joukko eri alan ammattilaisia, kuten esimerkiksi päivähoidon henkilöstöä, terapeutteja, lääkäreitä tai palveluohjaajia. Toisaalta joissain tapauksissa suunnitelman laadintapalaveriin saattoi osallistua vanhempien lisäksi pelkästään päivähoitohenkilöstöä.

Kuntoutussuunnitelman laadinta pohjautui pääsääntöisesti päivähoidon ja kotiarjen tilanteissa ammattilaisten ja läheisten toimesta tehtyihin havaintoihin.

Joillekin lapsista oli toteutettu suunnitelman laadintaa pohjustamaan erilaisia kuntokartoituksia, strukturoitua seurantaa ja testejä, kuten Pikku Portaat -testi, tai erinäisiä polikliinisiä seurantajaksoja. Suunnitelman laadinta, muokkaaminen tai tarkastus tapahtui pääosin 1-2 kertaa vuodessa, eli käytännössä kuntoutussuunnitelman tavoitteet ulottuivat seuraavan 6-12 kuukauden ajalle, jollei tarvetta suunnitelman muokkaamiseen havaittu aikaisemmin. Kuntoutussuunnitelmien niin sanottujen virallisten laadintapalaverien lisäksi lapsen arkea ja erityiskasvatuksellisia seikkoja lähellä olevat ja tuntevat tahot saattoivat joissain tapauksissa kokoontua keskustelemaan lapsen asioista useamminkin, tai eri kokoonpanoin. Tällaisia kokoontumisia nimitettiin esimerkiksi verkostopalavereiksi.

Omasta panoksestaan ja sen huomioimisesta suunnitelmien laadinnassa vastaajilla oli erilaisia näkökantoja ja kokemuksia. Myönteisistä, selkeistä ja mutkattomista kokemuksistaan kuntoutussuunnitelmien laatimisesta tai muusta päivähoitohenkilökunnan kanssa käytävästä keskustelusta lapsen kuntoutuksen arvioinnin ja suunnittelun nimissä vastaajat kertoivat muun muassa seuraavaa:

”Yhteispalavereissa sovitaan yhteiset toimintatavat ja puheterapeutti antaa vinkkejä sekä erilaisia tehtävämalleja joita voi toteuttaa lapsen kanssa. - - Myös kahdenkeskisiä palavereja pidetään - - aina jos on jotain kerrottavaa tai poikkeuksellista puolin ja toisin.”

Joistain vastauksista ilmeni, ettei päivähoidon kanssa käytävillä yhteisillä suunnittelupalavereilla koettu olevan erityiskasvatuksellisesti merkittävämpää sisältöä.

”Käytännössä täytetään samat 4 lappua kuin ihan tavallisillakin lapsilla, mutta porukkaa on mukana enemmän - -”

Joskus yhteisten keskusteluiden tai kuntoutussuunnitelmien laadintatilaisuuksien ei koettu ottavan perheen näkökulmaa vartenotettavana osatekijänä.

”- - Muuten ei oikein voi puhua suunnittelun jakamisesta henkilökunnan kanssa. Ei vanhemmilla ole siihen mitään realistista mahdollisuutta, vaikka mielipiteitä tietysti voidaan muodollisesti kysyä.”

Yhden vastauksen mukaan perheen lapselle ei ollut laadittu minkään muotoista varhaiskasvatuksen suunnitelmaa varhaisvuosien erityiskasvatuksen henkilöstön kanssa. Perhe itse koki, että tällainen varhaiskasvatuksen puolella toteutettava suunnitelma tulisi ehdottomasti laatia yhteistyössä lapsen kuntoutuksellisista seikoista vastaavien tahojen kanssa pohjautuen perheen ja vanhempien asiantuntijuuteen. Lapsen kotona toteutettavan kolmiperhepäivähoidon erityiskasvatuksellisista seikoista vastaava kiertävä erityislastentarhanopettaja oli ”käytännön hankaluuksiin” vedoten ehdottanut, että perhe laatisi ajantasaisen palvelusuunnitelman itse. Varhaiskasvatussuunnitelmasta ei lapsen kohdalla ollut keskusteltu.

Ammattikieli ja tiedonkulku. Blue-Banningin ym. (2004, 174) tutkimuksen mukaan vanhemmat arvostavat yhteistyössä sitä, että kommunikointi on avointa ja positiivista ja että keskusteluita on mahdollisimman usein. Tähän tutkimukseen osallistuneet kokivat lapsensa erityisen tuen tarpeeseen liittyvistä asioista kommunikoitaessa käytettävän kielen olevan kaikissa tapauksissa pääosin selkeää. Useimmat vastaajista totesivat perehtyneensä lapsensa diagnooseihin sekä hoitolausuntoihin siinä määrin, että niiden yhteydessä käytetty kieli oli tullut tutuksi. Lisäksi vastaajat totesivat, että jonkin ymmärtämättömän ilmaisun vastaan tullessa he olivat voineet mutkattomasti pyytää henkilöstöä suomentamaan tiedot.

”Olen niin rutinoitunut lääkärissä, terapiassa ja kuntoutuskeskusteluissa istuja, että käytetyt termit ovat suureksi osaksi tuttuja. Ja kysyn kyllä jos en jotain ymmärrä.”

Jotkut vastaajista mainitsivat nykytietämyksensä ja ymmärryksensä ammattikielestä olevan hyvä, mutta alkuun ammattikieli oli aiheuttanut ylimääräistä pohdintaa. Kukaan ei kuitenkaan erikseen täsmentänyt näitä

ongelmia, eikä nostanut sitä suuremmin esille. Voidaan siis olettaa, ettei ammattikielen kanssa ollut missään vaiheessa ollut ylitsepääsemättömiä ongelmia. Eräissä vastauksessa todettiin, että päivähoitohenkilöstö oli pyrkinyt välttämään ammattikielen käyttöä, jotta asiat olisivat selvemmin ymmärrettävissä ilman selittelyitä. Myös vanhempien oma rohkeus kysyä ja selvittää termistö oli ollut tärkeä tekijä näiden ongelmien jäämiselle pieneksi.

Eräs vastaaja totesi, ettei kieli sinänsä tuottanut kommunikointiongelmia, vaan asian tulkinnallinen sisältö suhteessa omaan lapseen.

”Alussa jo pelkän sanan ’neurologinen’ kuuleminen sai jo pelästymään, koska päässä pyöri vain täysin epärealistisia pelkoja ja kauhuja kaikista mahdollisista hermostollisista rappeumataudeista. Viesti siis vääristyi vastaanottajan mielessä.”

Joissain vastauksissa huomautettiin, että ammattikielen ymmärtämisen kanssa oli ongelmia ollut lähinnä päivähoiton henkilöstön keskuudessa.

”- - vanhempina joudumme usein suomentamaan päivähoiton ihmisille esimerkiksi lääkärin lausuntoja.”

Sama vastaaja totesi konsultoivan kelton kanssa keskustellessaan tullessa monesti väärinymmärretyksi.

”- - keltolle tuntuu, ettei voi sanoa mitään, koska tuntuu, että hän tulkitsee asiat miten haluaa.”

Tämä vastaaja totesi päivähoiton ongelmien ammattikielen kanssa aiheuttaneen monesti muunkinlaisia epäselvyyksiä yhteistyössä. Päivähoidossa muun muassa esitettiin vastaajan mukaan laadittavaksi sopimuksia, jotka virallisesti edellyttivät tiettyjä diagnooseja, joita lapsella ei kuitenkaan ollut. Perheessä koettiin, että keltoa piti kaiken aikaa neuvoa lapsen päivähoiton erityisen tuen järjestämiseksi,

koska perheen tietopohja paitsi ammattikielen osalta myös järjestelykysymyksistä oli vastaajan mukaan laajempi kuin henkilöstöllä.

”- - laki on lukematta ja latina hepreaa. vanhemmat joutuvat neuvojan rooliin ja siitäkös ongelma syntyy!”

Blue-Banningin ym. (2004, 173–175) tutkimukseen osallistuneet vanhemmat arvostivat yhteistyössä avointa ja vilpitöntä keskustelua piilottelematta kipeitäkään tosiasioita sekä ammatti-ihmisten herkkyyttä keskusteltavien asioiden valinnassa. Tärkeänä seikkana tuli ilmi se, että vanhemmat halusivat haasteiden lisäksi kuulla myös positiivista palautetta lapsistaan. Tässä tutkimuksessa jotkut vastaajista kokivat, ettei lasta koskevista asioista puhuttu niiden oikeilla nimillä tai tarpeeksi suoraan. Tällöin vanhemmat tunsivat, että ammatti-ihmiset pyrkivät ehkä säästelemään vanhempien tunteita esittämällä asiat mahdollisimman hienovaraisesti.

”Yleensä vastaavissa tilanteissa ongelmia surkutellaan niin, että minun tekee mieli alkaa lohduttaa näitä ammattilaisia, joilla tuntuu olevan tosi raskasta työssään.”

Kasaharan ja Turnbullin (2005, 256) tutkimukseen osallistuneet vanhemmat pitivät merkittävänä yhteistyöhön vaikuttavana tekijänä ammatti-ihmisten asennoitumista vammaisuuteen tai poikkeavuuteen. Näiden vastaajien mielestä oli merkittävää, ettei ammattihenkilöstö ottanut heti kättelyssä perheeseen säälivää ja poikkeavuudesta johtuvaa segregoivaa asennetta. Eräs tähän tutkimukseen osallistuneista totesikin, että erityisen tuen tarve tai ongelma ei poistu vaikenemalla. Hän painotti näkemystään siitä, että ongelmasta saa ja pitääkin puhua. Tämän hän koki tuoneen keskusteluihin avoimuutta.

”Kun he huomasivat, että minä ’puhun asioista niiden oikeilla nimillä’ eli en häpeä [lapsen nimi]:n puhetta tai tee siitä ’itseäni huonontavaa’ asiaa, he ovat olleet hyvin avoimia.”

Keskustelujen avoimuus tai luottamuksellisuus sekä tiedonkulun selkeys olivat asioita, jotka vastaajat kokivat eri tavoin. Keskustelujen luottamuksellisuudessa ei kukaan vastaajista kertonut kokeneensa vääryyttä salassapitovelvollisuuden puitteissa. Pikemminkin muutamat vastaajista totesivat, että tiedonkulku on jopa liian luottamuksellista. Erään vastaajan mukaan hänen lastaan koskevista asioista voisi puhua vaikka koko päiväkodin lasten ja vanhempien kesken, mikä lisäisi myös yhteistyöllisiä mahdollisuuksia muiden vanhempien kanssa.

4 ASEENTEET YHTEISTYÖSSÄ – HAASTEET JA TULEVAISUUS

Vanhempien huomioiminen ja osallistuminen ovat lisääntyneet niin yhteistyön periaatteissa kuin käytännössäkin viime vuosikymmenien aikana. Tämä on Määtän (1999, 25–26) mukaan edellyttänyt muutoksia ammatti-ihmisten käsityksissä vanhemmista. Rantala (2002) huomauttaa, että perheiden kanssa tehtävän yhteistyön taustalla ovat aina työntekijän käsitykset perheestä ja tämän asemasta yhteiskunnassa. Työntekijän tuleekin pohtia perhekäsitystään sekä siihen vaikuttaneita tekijöitä oman elämänsä valossa. (Rantala 2002, 11.) Yhteistyön tarpeen sanelee kunkin perheen senhetkinen perhetilanne. Viime kädessä siitä kuitenkin päättävät yhteiskunta ja sen ammatti-ihmiset. Määttä (1999, 52) muistuttaa, että vaikka hyvän yhteistyön pohjana on perheen kokonaistilanne, tulee huomioida myös vanhempien mahdolliset tunne-elämän ohjauksen tarpeet. Määtän (1999, 106) mukaan vanhempien ja ammattilaisten yhteinen vastuu lapsesta mahdollistuu, kun ammatti-ihmiset kykenevät näkemään vanhemmat voimavarana ja yhteiseen käyttöön otetaan molempien tiedot ja taidot; ”Vanhemmista tulee mahdollisuus eikä taakka.”

4.1 Yhteistyömuotojen historiaa

Vammaisten lasten vanhempien ja ammatti-ihmisten välinen yhteistyö on aikojen saatossa toteutunut kulloinkin vallinneen yhteiskunnallisen perhenäkökulman ja vammaisuuskäsityksen mukaisesti (Ferguson & Ferguson 1987). Perinteiden aikakaudella vammaisen lapsi leimasi koko perheen, jolloin koko joukko suljettiin laitokseen tai ajettiin muutoin pois ihmisten keskuudesta. Sosiaaliset muutokset 1800-luvulla johtivat muun muassa siihen, että lasten, etenkin poikkeavien, kasvattaminen alettiin nähdä yhä enemmän yhteiskunnallisena vastuuna ja vanhemmille alkoi sadella ammatti-ihmisten ohjeita niin sanotun täydellisen lapsen kasvattamiseksi. (Ferguson & Ferguson 1987, 349.) Fergusonin ja

Fergusonin (1987) mukaan lääketieteelliset mallit alettiin 1900-luvulla nähdä yhä suurempana selittäjänä ihmisten toiminnassa. Tämä medikalisoituminen johti poikkeavien lasten perheiden riippuvuuteen suhteessaan ammatti-ihmisiin ja vanhempien joutumiseen tavallaan avuttomuuden kehään kaiken asiantuntijatiedon ja -vallan keskellä (Määttä 1999, 24–25). Turnbull, Turbiville ja Turnbull (2000) näkevät muutoksen vanhempien ohjaamisesta aktiiviseen osallistumiseen juontavan juurensa 1950-luvulle (Turnbull ym. 2000, 646). Perheiden rooli alkoi saada tärkeämmän merkityksen. Kivistön (1997, 1) mukaan tämä tarkoittaa esimerkiksi kehitysvammaisten perheiden kanssa tehtävän yhteistyön osalta sitä, että kun kehitysvammaisen on aikaisemmin ollut kohteena ja toiminta on lähtenyt ongelmakeskeisyydestä, nyt hän on osallistuja. Tämä merkitsee perheiden roolin muuttumista osaksi jaettua asiantuntijuutta.

TAULUKKO 1. Yhteistyön kehittyminen tiivistetysti

HISTORIAALLINEN AJANKOHTA	PERHEEN ASEMA YHTEISTYÖSSÄ
PERINTEIDEN AIKAKAUSI	Poikkeavuuden piilottelu: ”Pois silmistä, pois mielestä”
PARANTAMISEN AIKAKAUSI	Yhteiskunnan ja ammattitiedon/-taidon tehtävänä hoitaa poikkeavat ”täydellisiksi”
MEDIKALISOITUMINEN	Lääketiede selittäjänä poikkeavuudelle; perheet ”avuttomuuden kehässä” asiantuntijatiedon tulvassa
JAETUN ASIANTUNTIJUUDEN TULO	Poikkeava kohteesta osallistujaksi; ongelmakeskeisyydestä yhteistyölliseen ratkaisumalliin

Hieman Fergusonin ja Fergusonin (1987) mallin kaltaisesti ovat Dunst, Johanson, Trivette ja Hamby (1991) kuvanneet perheiden kanssa tehtävän yhteistyön muotoja. Heidän mukaansa yhteistyössä on edetty professiokeskeisistä lähtökohdista perhekeskeiseen työskentelyyn. Professiokeskeisessä työskentelymallissa toiminta pohjautuu asiantuntijoiden tekemään arvioon perheiden toiminnallisuuden tasosta. Perheet nähdään passiivisina kohteina, kykenemättöminä kantamaan vastuuta palveluista (Dunst ym. 1991, 118–119; Tauriainen 2000, 40). Kun perheet nähdään liittolaisina, toiminnan perustana ovat ammattilaisten vanhemmille määräämät intervention ohjeet. Vanhemmat itse nähdään tällöinkin kykenemättöminä vaikuttamaan elämänsä muutoksiin (Dunst ym. 1991, 118–119) ja he toimivat ammattilaisten ”apulaisina” (Tauriainen 2000, 40) tai taustatukena (Määttä 1999, 97). Perheisiin kohdistuvassa työssä lapsen perheolosuhteet nähdään tärkeinä tekijöinä. Toiminnan suunnittelu on pitkälti ammattilaisten ja perheiden yhteistyötä, mutta ammatti-ihminen sanelee edelleen toiminnan tarpeet. (Dunst ym. 1991, 118–119.) Tällöin perheitä ohjataan pääasiallisesti julkisten palveluiden pariin (Dunst ym. 1991, 118; Määttä 1999, 96).

Perhekeskeisessä mallissa toiminta pohjautuu perheen omaan aloitteeseen; Perheet määrittelevät tarpeensa itse. (Dunst ym. 1991, 119.) Dunstin ym. (1991) mukaan perhekeskeisyys viittaa siihen perheiden kanssa tehtävää yhteistyötä määrittelevään käsitysten ja käytännön yhdistelmään, jossa perheet nähdään ohjaavina asiakkaina kehittyvine kykyineen. He esittävät perhekeskeisen työn toteuttamisessa kuusi periaatetta, joiden tulee kaikkien tai lähes kaikkien toteutua, jotta yhteistyö olisi perhettä tukevaa ja sen toiminnallisuutta vahvistavaa: Vanhempien yhteisöllisyyden tukeminen, vanhemmuuden tukeminen, vastuun ja yhteistyön jakaminen, perheiden kunnioittaminen, perheiden toiminnallisuuden tukeminen sekä aktiivisuuden tukeminen asiakaslähtöisessä hengessä. (Dunst ym. 1991, 115–117.)

Tähän tutkimukseen osallistuneiden perheiden kokemukset yhteistyöstä sekä sen roolijaosta vaihtelivat. Osa perheistä tunsivat saavansa osallistua yhteistyön etenemisessä tasavertaisesti eri vaiheiden toteuttamiseen. Käytännössä tilaisuuksia

osallistumiseen ja vanhempien asiantuntijuuden kuulemiseen avautui ja järjestettiin, mutta toisaalta osallistuminen jäi monesti periaatteelliselle tasolle. Perheet eivät aina kokeneet oman osallisuutensa vaikutusta käytettävän maksimaalisesti esimerkiksi lapsen toiminnan ja kuntoutuksen arvioinnin sekä suunnittelun eri vaiheissa. Eräs vastaajista kertoi perehtyneensä lapsensa erityisen tuen tarpeen lähtökohtiin erittäin aktiivisesti ja syvällisesti, mutta ei kokenut tätä asiantuntijuutta arvostettavan käytännön tasolla siinä määrin, että lapsen erityistä tukea kehitettäisiin vanhemman ehdottamien, tieteellisin tutkimuksin perustelluin menetelmin. Toisaalta tällä samalla vastaajalla oli kokemusta myös ehdotustensa perille menemisen osalta. Vaadittuaan päivähoiton henkilökuntaa toteuttamaan erityistä tukea selkeämmin sekä raportoimaan siitä perheelle säännöllisesti, perhe huomasi käytännön erityisen tuen toteuttamisen aktiivisemmaksi. Tämän toteutuminen edellytti perheen sitkeää vaatimista tilanteen korjaamiseksi sekä muiden lasta kuntouttavien tahojen aktiivisuutta päivähoiton henkilöstön konsultoinnissa. Tässä tapauksessa perheen asiantuntijuus otettiin lopulta huomioon, mutta ei automaattisesti. Syynä saattoi olla vastaajan mainitsema tietynlainen epäjärjestelmällisyys ympäröivän ammattilasten verkoston keskuudessa. Kehitysvammahuolto oli tämän erityistä tukea tarvitsevan lapsen ja hänen perheensä kohdalla taho, joka kuunteli perhettä sekä otti perheen ja lapsen erityisen tuen tarpeen huomioon tehtäväkseen myös päivähoiton puolella, vaikka virallinen vastuu olisi vastaajan mukaan kuulunut muille tahoille.

”Muilla [kuin Kehitysvammahuollolla] ei kuitenkaan ole sellaista kokonaisnäkemystä ja kokemusta - - ”

Samankaltainen yhteistyön kuva perheen aktiivisuuden ja vaatimuksen vaikutuksesta osallistumisen asteeseen oli eräällä toisellakin vastaajalla. Tämän perheen kohdalla kokemukset yhteistyöstä olivat alun alkaen olleet vaatimista perheen lähtökohtien ja oikeuksien huomioimiseksi. Perheen monivammaisen lapsen virallisesti järjestetyn päivähoiton saamiseksi oli perheen pitänyt vakuutella useita eri tahoja näiden asiantuntemattomuuden vuoksi, jo ylipäänsä päivähoiton subjektiivisen oikeuden toteutumiseksi. Tämä perhe kertoi yhteistyön kangerrelleen alusta saakka siinä määrin, että perhe koki joutuneensa hoitamaan

erityispäivähoidon käytännön seikat alkuun aivan omin voimin. Lähtökohdista ja lääkäreiden korostamasta vanhempien asiantuntijuudesta huolimatta tämän perheen kotikunnan päivähoidollisista asioista päättävät tahot olivat oman näkemyksensä mukaan ”*asiantietäjiä*”, korostaen erityisesti kiertävän erityislastentarhanopettajan ammatillista tietopohjaa.

”Meille tehtiin selväksi, että kunta, nimenomaan kelto kyllä tietää ja tuntee paremmin kuin vanhemmat.”

Eräs vastaaja kertoi kodin ja päivähoidon kasvatuseriaatteiden kohtaamisesta. Periaatteiden yhtenevät linjaukset lienevät osaltaan edistäneet molemminpuolisen kunnioituksen kehittymistä yhteistyössä. Käytännössä tämä tasa-arvoinen yhteistyö toteutui siten, että perhe antoi päivähoidolle toimintarauhan ja päivähoidon henkilöstö vastaanotti myös vanhempien mielipiteen ja huomiot. Vastaaja kuitenkin totesi kunnioittavansa ammattihenkilöstön tietopohjaa siinä määrin, ettei katsonut tarpeelliseksi esittää mielipiteitä tai vaatia asioita kaiken aikaa.

”Kunnioitan heitä ammattilaisina, sillä kauppatieteellisessä koulussa ei tästä asiasta oppia saa.”

Tämän vastaajan kokemuksen perusteella yhteistyö toimi siis siten, että päivähoidossa perheiden asiantuntijuus huomioitiin, vanhemmat olivat tyytyväisiä yhteistyöhön ja arvostivat ammattihenkilöstön työtä. Ammattilaisjohtoinen kasvatusyhteistyö sopi heille ilman, että perhe tunsu joutuvansa vaatimaan mitään erityistä tai lisää, mutta vanhempien äänen koettiin kuuluvan tarvittaessa.

Myös eräs toinen vastaaja korosti arvostavansa erityisesti varhaisvuosien erityiskasvatuksen henkilöstön kykyä vastata erityistä tukea tarvitsevan lapsen kuntoutuksellisiin tarpeisiin. Tämän vastaajan mukaan kotona toteutetaan arkipäiväisempiä toimintatapoja ”*mahdollisuuksien ja taitojen mukaan*” ja päivähoidossa terapeutisemmin erityislastentarhanopettajan tietopohjan mahdollistamana. Kasvatusyhteistyön toteutumisesta vastaaja mainitsi perustaksi

sen, että periaatteista, toteutuksesta ja suunnitelmista sovitaan ja niitä tarkastetaan yhdessä.

”Ideoita ja ehdotuksia tehdään molemmin puolin ja näin löydetään parhaimmat ja toteutuskelpoisimmat toimintamallit.”

Vastauksista oli siis huomattavissa, että perheiden asiantuntijuuden ja perheen lähtökohtien kunnioittaminen ja hyödyntäminen toteutuivat käytännössä eri tavoin. Lapsen erityisen tuen tarpeen tyydyttämiseksi päivähoidon ja perheiden yhteistyössä jaettu asiantuntijuus sai erilaisia muotoja, luonnollisesti toteutuvasta vanhempien sitkeään vaatimiseen. Joidenkin perheiden kohdalla koettiin hyvin ammattilaiskeskeisesti toteutettavaa yhteistyötä, josta oli vielä pitkä matka yhteistyölliseen ratkaisumalliin.

Tauriaisen (2000) tutkimuksen päiväkodin henkilöstön näkemyksissä ilmeni, että perheiden kasvatukseen kunnioitus ja heidän tukemisensa kasvatustehtävässä olivat tärkeimpiä kriteereitä lapsen elämän laadun määrittelemisessä. Yhteistyön laadukkuuteen vaikuttavana tärkeänä tekijänä oli Tauriaisen (2000) tutkimuksen mukaan vanhempien rohkaiseminen yhteiseen päätöksentekoon ja kasvatustyöhön heille sopimallaan tavalla. Tällainen automaattisesti toteutuva, perhelähtöinen ja tasavertainen kasvatusyhteistyö ei kuitenkaan tämän tutkimuksen vastaajien mukaan ole itsestään selvää. Rantala (2002) totesi tutkimuksessaan, että vaikka ammatti-ihmiset kokevat pääosin toteuttavansa työtään asiantuntijakeskeisyyden sijasta riittävän perhekeskeisesti ja ekokulttuurisen näkökulman piirteet näkyivät tietyssä määrin työntekijöiden lähtökohdissa, ne eivät kovinkaan yleisesti näy käytännön toteutuksessa (Rantala 2002, 174, 188). Juuri tämä näkyi myös tämän tutkimuksen perheiden yhteistyön toteutumisessa. Vaikka henkilöstön lähtökohtainen pyrkimys oli joissain tapauksissa osallistaa perhe, käytäntö ei yhdenkään perheen kohdalla ollut täysin perhekeskeistä. Perheet olivat pikemminkin joko kohteena tai liittolaisena. Yhteistyön perimmäisiä taustoja eli ammattihenkilöstön suhtautumistapoja tämän tutkimuksen puitteissa käsitellään seuraavassa kappaleessa.

4.2 Ammattihenkilöstön suhtautuminen perheisiin

Ferguson ja Ferguson (1987) ovat luokitelleet ammatti-ihmiset perhekäsityksen ja perheisiin suhtautumisen perusteella psykodynaamisesti, psykososiaalisesti, funktionalistisesti ja interaktionistisesti suhtautuviin sekä kuvailleet kullekin suhtautumistavalle ominaiset yhteistyön muodot. Tämä luokittelu esitellään taulukossa 2.

TAULUKKO 2. Ammatti-ihmisten suhtautuminen perheisiin ja yhteistyömuodot Fergusonin ja Fergusonin (1987) mukaan

SUHTAUTUMINEN	ROOLIT	YHTEISTYÖMUODOT
PSYKODYNAAMINEN: Vanhemmat ”neuroottisia”, terapian tarpeessa	Vanhemmat passiivisia, ammattilainen johtaa	Perheet ohjataan terapiaan selviytymään lapsen vammaisuuden aiheuttamista neurooseistaan
PSYKOSOSIAALINEN: Vanhemmat tilannekohtaisen tuen tarpeessa	Vanhemmat passiivisia, ammattilainen ohjaa	Vanhemmille ohjausta arkeen ryhmäneuvonnan kautta
FUNKTIONALISTINEN: Perheissä sisäisiä, toiminnallisia häiriöitä ja roolit hukassa	Vanhemmat vastaanottavia, ammattilainen ohjaa	Ammattilainen ohjeistaa vanhempia toimimaan ja kohtaamaan arjen haasteet
INTERAKTIONISTINEN: Perheiden ja yhteiskunnan välisen vuorovaikutuksen korostaminen	Perheiden yksilöllisyyttä arvostetaan, valta vanhemmilla	Vanhemmat määrittelevät yhteistyön tarpeet ja muodot; mitä tehdään ja mitä ei

Psykodynaamisesti suhtautuva pitää vanhempia terapian tarpeessa olevina, neuroottisina ja lapsen poikkeavuuden aiheuttaman masennuksen tai vihan lammaannuttamina. Tällöin ammattilainen panostaa siihen, että vanhemmat pääsevät sosiaalityöntekijän tai psykologin avulla eroon neurooseistaan, joita poikkeava lapsi on heille aiheuttanut. Vanhempi ottaa vastaan ohjausta ja neuvontaa passiivisena osapuolena. Tavoitteena on saada hänen suhteensa lapseen avautumaan siitä lähtökohdasta, että vanhempi hyväksyy lapsen vammaisuuden. (Ferguson & Ferguson, 1987, 375.) *Psykososiaalinen* suhtautumistapa keskittyy pitkälti vanhempien tunne-elämään, joka nähdään tilannekohtaisena, eikä siten niin ennakoitavissa olevana. Psykososiaalisessa suhtautumistavassa korostuu perheen kokonaistilanne, sosiaalinen konteksti, jossa vanhemman ja lapsen suhde muodostuu. Yhteistyö vanhempien kanssa perustuu siihen, että vanhemmat saavat ryhmäneuvonnan kautta vertaistukea ja ohjausta arkipäivän kohtaamiseen. Vanhempien osallistuminen on tämänkin yhteistyömuodon osalta luonteeltaan passiivista. (Ferguson & Ferguson 1987, 375–376.) Turnbull ym. (2000) huomauttavat psykodynaamisen ja psykososiaalisen suhtautumistavan tuottamien toimintatapojen kaltaisissa yhteistyömuodoissa osapuolten voimasuhteiden epätasa-arvosta asiantuntijan hallitessa keskustelua, käytettäviä menetelmiä ja lopputuloksia (Turnbull ym. 2000, 634).

Funktionalistisen suhtautumistavan mukaan lapsen poikkeavuus aiheuttaa perheen sisäisiä, toiminnallisia ongelmia, jotka ilmenevät perheen roolimallien hämärtymisinä ja perheen yhtenevyyden häiriöinä. Ammatti-ihminen odottaa vanhempien toimivan itse aktiivisesti paikatakseen rooliaan poikkeavan lapsen vanhempana. Perheille tarjotaan ohjeistusta, kuinka toimia vanhempana ja miten kohdata vammaisen lapsen käytännön tarpeet. Luonteeltaan tämäkin toiminta on yksisuuntaista, vanhempiin kohdistuvaa. (Ferguson & Ferguson 1987, 376–377.)

Interaktionistinen suhtautumistapa painottaa perheen ja yhteiskunnan välisen vuorovaikutuksen merkitystä (Ferguson & Ferguson 1987, 359–372). Tämä suhtautumistapa johtaa vanhempien valtaistumiseen, jolloin he saavat itse määrittellä yhteistyön määrän ja laadun sekä vaikuttaa sen päämääriin ja olosuhteisiin. Vanhemmilla on valta päättää mikä on tarpeen ja mikä ei. (Ferguson & Ferguson 1987, 378–380.) Tätä toimintatapaa ja siihen liittävää yhteistyön

mallia Turnbull ym. (2000) nimittävät kollektiiviseksi valtaistumiseksi, jolloin yksilö tai perhe tarpeen tuntiessaan tekee aloitteen saadakseen tarvitsemansa ja kontrolloi itse päivittäin kohtaamiaan haasteita. Kollektiivinen valtaistuminen painottaa hallussa olevan vallanjaon lisäksi sitä voimaa, jonka yhteistyötoiminta itsessään tuottaa. Varhaisvuosien erityiskasvatuksessa on kollektiivisen valtaistumisen valossa periaatteina perheen keskinäisyys, perheen valinnat päätöksenteon perustana sekä perheen kyvyt ja voimavarat intervention tähtäimenä. Olennaista valtaistumisen toteutumiseksi on Turnbullin ym. (2000) selvityksen mukaan se, että perheet ovat tietoisia palvelujen mahdollisuuksista ja että palvelut ovat perheiden saatavilla. Päätöksien tekoon osallistuminen on tasa-arvoista ammatti-ihmisiin nähden. Perimmäisenä tarkoituksena on saada aikaan muutoksia yhteiskunnallisiin asenteisiin poikkeavuutta kohtaan kohdistamalla poikkeavuuden aiheuttamat ongelmakohdat koskemaan koko yhteiskuntaa perheiden tai poikkeavan lapsen sijaan. (Turnbull ym. 2000, 632, 641–642.) Määttä (1999) mukaan interaktionistinen suhtautuminen tarkoittaa siirtymistä ekokulttuuriseen ajattelutapaan, jolloin vanhempien osuus tiedon tuottajana huomioidaan ja perhettä lähestytään stereotyyppien sijasta yksilöllisesti (Määttä 1999, 94).

Kasaharan ja Turnbullin (2005, 257) tutkimuksessa perheenäidit painottivat perheen lähtökohtien ja tarpeiden huomioimisen tärkeyttä. Yhteistyön toiminnan suunnittelussa he toivoivat ammattihenkilöstöltä kuuntelemista ja kunnioittavaa suhtautumista. Tämä edellyttäisi ammatti-ihmisiltä interaktionistista suhtautumista perheiden yksilöllisiin lähtökohtiin, mikä ei hyvin ilmeisesti päässyt toteutumaan tämän tutkimuksen kaikkien perheiden kohdalla. Tähän tutkimukseen osallistuneista yhden perheen kokemukset tuntuivat pohjautuvan selkeästi ammatti-ihmisten professiokeskeisiin pyrkimyksiin yhteistyössä. Perheen kokemuksista on pääteltävissä, että perhettä kohdeltiin erityistä tukea tarvitsevan lapsensa kuntoutuksellisista asioista sovittaessa psykodynaamis-funktionalistisin lähtökohdin. Ammatti-ihmisten näkemyksissä perhe ja vanhemmat olivat taidottomia ja kykenemättömiä hoitamaan lapsiaan tai jopa kotiaan, sekä antoivat itsensä ymmärtää tämän perheen olevan ”pysähdyksissä” lapsen vammaisuuden johdosta. Tämän perheen kertomat kokemukset yhteistyöstä

erityispäivähoitoasioista sovittaessa kunnan työntekijöiden kanssa kertovat psykodynaamisesta suhtautumistavasta periaatteellisen suhtautumisen tasolla koko perhettä kohtaan.

” Meitä vanhempia pidetään ’vammaisina’ tai tyhminä, henkilöinä, jotka eivät osaa lapsen kasvatuksesta perusasioitakaan.”

Näiden luomiensa ennakkokuvien mukaisesti ammattihenkilöstö pyrkikin ohjeistamaan perhettä hyvin arkisissa, yksinkertaisissa asioissa, mihin vastaajan mukaan ei koettu minkäänlaista tarvetta. Tämä toiminta kertoi henkilöstön funktionalistisesta suhtautumisesta. Perheen kokemukset yhteistyöstä kunnan työntekijöiden kanssa olivat lähtökohdiltaan epätasa-arvoiset, sillä vastaustensa mukaan vanhemmat kokivat heitä kohdeltavan ala-arvoisesti. Perhe koki, että heidät asetettiin syrjäytyneiden asemaan. Heidän kykyjään hoitaa lapsen asioita ja selviytyä ylipäänsä normaalista arkielämästä epäiltiin.

”Lisäksi olemme auttamattoman tyhmiä ja ymmärtämättömiä ja meitä tarvitsee ohjata vaikkapa arkiruuan laitossa ja sängynpetaamisessa!”

Rantalan (2002) tutkimuksessa päivähoitohenkilökunta totesi huomanneensa yleisesti ottaen vanhempien kasvatusvastuun hämärtyneen ja sen, etteivät vanhemmat aina osanneet toteuttaa käytännössä lapsen kasvatukseen liittyvää teorian tietoutta (Rantala 2002, 104). Tähän tutkimukseen osallistuneen edellä mainitun perheen kohdalla ammatti-ihmiset ilmaisivat suoraan oman käsityksensä perheen toimintakyvystä ilmoittaen toimivansa yhteistyössä ”*asiantietäjinä*”. Ammatti-ihmiset pyrkivät toimimaan professiokeskeisesti tilanteiden ohjaajina asettaen perheen passiiviseen asemaan.

”- - sitten tulee asiantuntija, joka kertoo olevansa asiantuntija ja –tietäjä, niin äiti alkaa uskoa sitä. Siihen saakka äiti on vain rakastanut erityistä lastaan.”

Perheen sinnikkyys ja asiantuntemus voimavaroina auttoivat vanhempia kuitenkin nousemaan käytännössä päättämään lapsensa erityispäivähoitojärjestelyistä. Ilman

perheen aktiivisuutta koko päivähoito ei ylipäänsä olisi vastaajan mukaan päässyt alkuunkaan. Ammatti-ihmisten psykodynaamisesta ja perhettä passivoivasta suhtautumistavasta huolimatta oma-aloitteinen aktiivisuus oli edesauttanut yhteistyössä perheelle mahdollisuuden osallistua ja vaikuttaa, eivätkä vanhemmat lopulta olleet käytännön toteutuksessa jääneet passiivisiksi erityisen tuen vastaanottajiksi.

Erään toisen vastaajan kohdalla samankaltaista henkilöstön psykodynaamista suhtautumista oli havaittavissa lapsen erityiskuntoutuksellisista asioista päätettäessä.

” - - joskus tuntee olevansa joukossa se tomppeli, jota muut ympärillä olevat yrittää höynäyttää.”

Tämänkaltainen suhtautuminen tuntui vastaajan mukaan ilmenevän tilanteissa, joissa oli läsnä useita eri tahojen ammatti-ihmisiä. Tällöin vanhempi saatettiin jättää vähemmälle huomiolle jonkun ammattilaisen kuljettaessa keskustelua haluamaansa suuntaan niin sanotusti vanhemman ”pään yli”. Myös tilanteet, joissa henkilöstö ja perhe eivät olleet vielä ehtineet saada pitkää yhteistyöhistoriaa, saattoi vanhemmalle tulla ”holhouksenalaiseksi” jäämisen tunne. Tällöin vanhemmalla oli ollut tuntemus, että päivähoitohenkilöstö pitää vanhempaa ikään kuin automaattisesti yksinkertaisena ja asioista tietämättömänä. Tämä vastaaja kuitenkin muistutti, ettei näitä tilanteita tullut eteen enää sitten, kun henkilöstö oppi tuntemaan perhettä ja toisinpäin.

Eräs vastaajista kertoi olleensa itse aktiivinen tutkimaan lapsensa erityisen tuen tarpeen lähtökohtiin liittyvää perusteellista tutkimustietoa ja kirjallisuutta. Hän koki perehtyneisyytensä ja kokemustensa johdosta tulleensa hyvin tietoiseksi eri menetelmistä ja muista kuntoutuksellisista ulottuvuuksista. Kuitenkaan tämä äiti ei ollut kokenut, että hänen asiantuntemustaan tunnustettaisiin riittävästi tai huomattu hänen yhteistyöhalukkuuttaan.

”Sen sijaan tulee usein se tunne, että ainakin PK:n johtaja, ja varsinkin KELTO on toisella puolella barrikadia kuin minä.”

Vastaaja oli jostain syystä ollut varovainen ja epävarma antamaan suoraa palautetta toiveistaan erityispäivähoidon järjestelyitä koskien. Asiantuntemuksensa pohjalta hän kuitenkin toivoi tilaisuutta olla yksi päättäjistä lastaan koskevissa asioissa. Päivähoidon henkilöstön kanssa vanhemman ääni ei ollut saanut riittävästi sijaa ilman muiden tahojen konsultaatioapua. Siksi voidaan päätellä, että perhelähtöisyyttä ja interaktionistista suhtautumistapaa vanhempien kanssa tehtävään yhteistyöhön ei päivähoidossa ollut omaksuttu. Perheiden osallisuuden kunnioittaminen sai kuitenkin jalansijaa ja vanhempien ääni kuuluvuutta toisen ammattikunnan ”painostuksen” tuloksena. Perimmäinen suhtautuminen perheisiin ei siis liene ollut epätasa-arvoinen, mutta perheiden huomioiminen oli käytännön toiminnassa kangerrellut, syystä tai toisesta.

Böökkin ja Vilpon (2004, 73) tutkimuksessa vanhemmat kokivat asiantuntijuuttaan arvostettavan, vaikkakin sen käytännön hyödyntäminen koettiin vähäiseksi. Tämän tutkimuksen perheiden kykyä arvioida lapsensa kehitystä ja osallistua tärkeänä asiantuntijana lapsensa erityisen tuen määrittelyyn oli tietyllä tasolla arvostettu paremmin muiden kuin edellä mainittujen vastaajien osalta. Käytännössä tämä ilmeni selvästi perheiden kasvatuseriaatteiden kunnioittamisena ja huomioimisena osana päivähoidon erityiskasvatustyötä. Tällöin kasvatusyhteistyössä otettiin suunnittelun ja arvioinnin lähtökohdaksi perheen näkökulma. Joissain vastauksista mainittiin myös huomioitavan ne seikat, jotka koskivat erityistä tukea tarvitsevan lapsen arkipäivän käytänteitä kotielämän puitteissa. Tämä tarkoittaa, että perhelähtöistä yhteistyötä sekä interaktionistista suhtautumista perheisiin lapsensa asiantuntijana ymmärrettiin joidenkin ammatti-ihmisten puolelta arvostaa.

Eräs vastaajista kertoi päivähoitohenkilöstön ottavan perheen taustatekijät ja perhekohtaiset ominaisuudet hienosti huomioon. Vastaajan mukaan erityispäivähoidon kyky vastata vanhempien persoonallisiin piirteisiin ja vajavaisuuksiin on tavallisten ryhmien henkilöstöä parempi. Hän myös mainitsi

henkilökunnan oppineen vuosien varrella perhekohtaisia ominaisuuksia ja huomioivan nämä yhteistyössä.

”Erityispäivähoidon periaate, jossa lapselle suodaan omat persoonalliset piirteensä ja hyväksytään lapsi sellaisena kuin hän on, ulottuu näin meihin vanhempiinkin.”

Tämä suhtautumistapa perhekulttuuriset taustatekijät huomioiden on yksi ekokulttuurisen yhteistyöperiaatteen tärkeimmistä ajatuksista. Muutoin ekokulttuurisen teorian perheteemoihin sinänsä eivät tämän tutkimuksen perheet vastaustensa perusteella kokeneet ammattihenkilöstön keskittyneen. Toisaalta perheet eivät välttämättä tunteneet asiaa merkitykselliseksi kertoa, etenkin kun siitä ei suoranaisesti pyydetty kertomaan. Rantala (2002, 112) totesi tutkimuksessaan, että perheiden kohtaamisessa korostui yksilöllisyys ja kunkin perheen etenkin vanhempien ongelmiin liittyvät lähtökohdat, mutta mitään ekokulttuurisen näkökulman mukaisia perheteemoja eivät työntekijät perheiden arjessa nähneet.

Eräässä vastauksessa todettiin, että lapsen hoitosuunnitelma laadittiin *”joustavasti, lapsen tarpeista lähtien ja kaikki asiat meillä hyväksyttäen.”* Tämä kertoo siitä, että suunnitelmien laadinnassa perimmäiset ohjaukset olivat olleet henkilöstön käsissä, mutta ilman vanhempien lupaa mitään ei ole laadittu tai toteutettu. Ammattihenkilöstön pyrkimys oli ollut toteuttaa perhelähtöistä työtä, ja samalla perheen antama arvostus ammattilaisille oli tuottanut sen tuloksen, että yhteistyö oli ollut sananmukaisesti yhteistyötä kaikkien lapsen kanssa tekemisissä olevien ihmisten kesken, tasa-arvoisessa ja kunnioittavassa ilmapiirissä. Vastaaja kertoi kunnioituksestaan henkilöstön ammattitaitoa kohtaan sekä tyytyväisyydestään yhteistyöhön. Tästä syystä perheelle ei ollut tullut tarvetta asettua sen enempiä ohjaamaan yhteistyön etenemistä. Heille oli tarjottu tietoutta erityispäivähoidon kuntoutuksellisista seikoista lapsensa päivähoidon arjessa, minkä pohjalta he olivat saaneet hyväksyä suunnitelmat ja menetelmät. Tällainen yhteistyömuoto ja suhtautuminen yhteisiin tavoitteisiin ilmenivät joissain muissakin vastauksissa. Toisin sanoen käytäntö näytti olevan yhteistuumin

järjestetty. Vanhemmat saivat kommentoida ja tuoda järjestelyihin omaa perspektiiviään. Päivähoidon erityistoimenpiteet tapahtuivat rutinoituneesti arjen toiminnoissa, mistä vanhemmat saivat halutessaan tietoutta keskusteluihin, reissuvihkon välityksellä, vanhempainilloissa ja niin edelleen. Molemminpuolinen luottamus oli aistittavissa tämänkaltaisesta kasvatusyhteistyön toteuttamisesta.

”Itse en ole joka päivä tenttaamassa lapsen kehityksen edistymistä, meillä on hyvä yhteisymmärrys, että minä hoidan osani ja omansa ja hojksissa sitten katsotaan miten on edistytty.”

”Mielestämme saamme äänemme kuuluviin poikaamme koskevissa asioissa hyvin, ja meillä on rauhallinen olo, että päivähoidossa pyritään tosissaan luomaan pojalle mahdollisimman hyvät kehittymisen mahdollisuudet.”

Yhteistyötä käytiin näiden myönteisempien kokemusten mukaan suurimmaksi osaksi periaatteessa ammatti-ihmisten interaktionistisen suhtautumistavan pohjalta. Perheiden sallittiin osallistua, heille tarjottiin tietoa palveluista ja mahdollisuus vaikuttaa lapsensa erityiskasvatukselliseen suunnitteluun ja arviointiin; Perheiden kollektiivinen valtaistuminen mahdollistettiin. Tämänkaltaisen yhteistyö toteutui myös Rantalan (2002) tutkimuksen päiväkotihenkilöstön mukaan, eli vanhempia tuettiin kasvatustehtävässään jakaen tietoa keskustellen, kysellen ja kuunnellen sekä rohkaisten ja yhdessä pohdiskellen (Rantala 2002, 114–117). Kaikki tämän tutkimuksen perheistä eivät ammatti-ihmisten interaktionistisesta suhtautumisesta huolimatta lopulta kokeneet, että heidän vaikuttamismahdollisuutensa olisivat suuret. Toiminnalliselta kannalta ammatti-ihmiset olivat yhteistyössä ohjaajia ja vaihtoehtojen tarjoajia, perheet liittolaisia tai kohteita. Ekokulttuurinen perhelähtöisyys ja perheiden valtaistuminen eivät siis toteutuneet täydellisin kriteerein tai suunnitelmallisen automaattisesti.

4.3 Tulevaisuuden yhteistyö

Pääosa tutkimukseen osallistuneista oli kaikin puolin tyytyväisiä varhaisvuosien erityiskasvatuksen henkilöstön kanssa käymäänsä yhteistyöhön, eivätkä he esittäneet suurempia toiveita tai muutostarpeita tulevaisuuden yhteistyötä koskien.

”Minulla ei ole päivähoidon suhteen mitään muita toiveita kuin mukavaa yhteiseloä lasten ja aikuisten kesken ja suunniteltujen tavoitteiden eteen työskentelyä. - - Olen niin tyytyväinen nykytilanteeseen, että en oikein uskalla toivoa enempää.”

”Toivon että sama avoin ja luottamuksellinen ilmapiiri jatkuu ja asiat saadaan eteenpäin ja jokainen olisi tahollaan auttamassa poikani kuntouttamisessa.”

Joissain vastauksissa toivottiin muutoksia erityispäivähoidon järjestelykysymyksiin.

”Odotuksena olisi, että jollain tavalla kaupunki tulisi vastaan päivähoiton järjestelyissä. - - Suurin asia, mitä odotan yhteistyöltä, on JOUSTO päiväkotiajoissa. Työ ei aina jousta.”

Rantalan (2002, 151–152, 157, 177) tutkimuksessa päivähoitohenkilöstö näki omissa asenteissaan ja vanhempien osallistumismahdollisuuksissa muutostarpeita. Tämän tutkimuksen osalta kahdessa vastauksessa ilmeni näitä yhteistyön periaatteellisempia kehitettäviä seikkoja. Muutostoiveissa viitattiin siihen, että varhaisvuosien erityiskasvatuksen henkilöstön suhtautumisessa lapsen yksilöllisiin kykyihin ja kehitysmahdollisuuksiin olisi kehittämisen varaa.

”Haluaisin, että avustajasta näkyisi - - usko siihen, että [lapsen nimi] oppii vielä paljon.”

Myös henkilöstön suhtautuminen vanhempiin, yhteistyöhön ja perheiden näkökulmaan nähtiin kehitettävänä asioina.

”Jospa PK olisi sellainen, että ideat olisivat tervetulleita!”

”Tulevaisuudessa toivoisin vanhempien asiantuntijuuden merkityksen ymmärtämistä. Kykyä kysyä ’Mitä se tarkoittaa? Mitä tuo on suomeksi?’ - - Myöntämistä, että vammaisenkin ihminen on ihmisarvoinen!!!”

Perhelähtöinen, tasa-arvoinen ja perheen asiantuntijuutta korostava yhteistyömuoto ei siis ollut normaali ja itsestään selvä käytäntö tutkimukseen osallistuneiden perheiden kohdalla. Perheet kuitenkin näkivät oman arvokkuutensa ja ymmärsivät toivoa omien lähtökohtiensa kunnioittamista. He olivat sisäistäneet oman merkityksensä lapsen kasvun ja kehityksen arvioinnissa ja suunnittelussa. Perheet näkivätkin näin ollen tulevaisuuden yhteistyön kehittämiseksi merkityksellisimpinä seikkoina oman asemansa ja asiantuntijuutensa arvon kohottamisen.

5 YHTEENVETO JA POHDINTA

Ekologinen näkökulma korostaa yksilön kasvun ja kehityksen vaikuttimina lapsen ja perheen tiivistä yhteyttä ympäristöönsä. Ekokulttuurinen teoria painottaa tämän näkemyksen ohella perheen aktiivista, toiminnallista roolia. Perhekohtainen kulttuuri säätelee sitä, kuinka perhe vaikuttaa ympäristöönsä ja miten tapahtumat akkommodoituvat perheen elämään. Erityistä tukea tarvitsevan lapsen perheessä eräinä säätelevinä tekijöinä ovat lapsen tuen tarpeeseen liittyvät lähtökohdat. Päivähoitohenkilöstön ammattitaitoon kuuluu nähdä perhekohtaiset vaihtelut ja omaksua yhteistyössä ekokulttuurillisen näkemyksen pohjalta interaktionistinen, perheen valtaistumisen mahdollistava asenne. Sen johdosta vanhempien aktiivisuus ja asiantuntijuus saivat lapsen varhaisvuosien erityiskasvatusta järjestettäessä, suunniteltaessa ja toteuttaessa henkilöstön kanssa tasa-arvoiset lähtökohdat. Kasvatusyhteistyön edellytyksenä olisi siis nähdä lapsi, perhe ja vanhemmat aktiivisina, omaa elämäänsä yhteiskuntaan aktiivisesti suhteuttavina subjekteina ja huomioida perheiden merkittävä asema yhteistyön suunnittelussa ja toteutuksessa.

Tämän tutkimuksen päätuloksina todetaan, että perheiden kokemukset yhteistyöstä varhaisvuosien erityiskasvatushenkilöstön kanssa vaihtelivat ”lottovoitosta” elämää ja arkea sotkeviksi kohtaamisiksi. Merkityksellistä käytännön yhteistyön roolien kehittymisen kannalta olivat henkilöstön asenteet ja suhtautuminen perheitä kohtaan. Henkilöstö huomioi vanhemman roolin ja äänen vaihtelevasti. Joillekin perheille osallisuus toiminnan suunnittelussa ja arvioinnissa oli merkittävämpi, toisten rooli oli toimia viimeistään päätöksiä hyväksyvänä osapuolena. Joissain perheissä koettiin, ettei ammattihenkilöstö arvostanut perheen osuutta tai asiantuntijuutta. Tällöin yhteistyö oli epätasa-arvoista ja perhettä passivoivaa. Perheen sisäinen sinnikkyys ja oma-aloitteisuus olivat voimavaroja, joiden turvin perhe sai yhteistyössä merkittävämmän aseman. Perheet osasivat arvostaa omaa asiantuntijuuttaan riippumatta ammattihenkilöstön

suhtautumisesta. Tulevaisuuden yhteistyön kehittämiseksi perheet toivoivat oman asemansa ja asiantuntijuutensa arvostuksen parantamista.

Vastajaat ilmoittautuivat tutkimukseen internetin keskustelupalstan kautta. Tämän vuoksi heidän oletettiin jakavan ajatuksiaan arjesta erityistä tukea tarvitsevan lapsen perheenä suhteellisen usein. Tämän arveltiin lisäävän vastaamisen luontevuutta ja avoimuutta. Sähköpostin välityksellä kokemuksistaan kertoen perheillä pysyi anonymiteettinsa. Tuloksia ei pienen kohdejoukon johdosta voida yleistää laajempaan väestöön, mutta ne antavat laadullisesti analysoituina hedelmällisesti tietoa siitä, kuinka suuresti yhteistyön periaatteet ja käytäntö saattavat perheestä ja henkilöstöstä riippuen vaihdella. Erityisen merkitykselliseksi tuloksissa nousi varhaisvuosien erityiskasvatuksen henkilöstön suhtautumisen vahva vaikutus. Tämän tutkimuksen tulosten valossa ammattilaisen on siis entistä selkeämmin tiedostettava oma suhtautumisensa erityistä tukea tarvitsevaan lapseen ja hänen perheeseensä ja siihen vaikuttavat tekijät.

Toimiva kasvatuskumppanuus. Käytänteiden takaa huokui ammattihenkilöstön suhtautumisen suuri vaikutus toteutukseen. Perheet, joiden yhteistyökokemukset olivat myönteisiä, tekivät yhteistyötä interaktionistisesti suhtautuvan henkilöstön kanssa. Rantalan (2002, 114–115) tutkimuksen työntekijät kokivat päivähoitotyön olevan lapsen ohjauksen ja opettamisen ohella vanhemman kasvatustyön tukemista. Tämänkaltaisen käytännön kasvatuskumppanuuden voitiin nähdä toteutuvan monen tähän tutkimukseen osallistuneen perheen kohdalla ainakin periaatteen tasolla. Nämä perheet saivat henkilöstöltä tukea kasvatustehtävässään ja olivat siihen pääsääntöisesti tyytyväisiä. Monet perheet mainitsivat tuntevansa kunnioitusta ammattihenkilöstön koulutus pohjaa kohtaan sekä kokivat osittain oman tietopohjansa ja kykynsä vaikuttaa lapsen asioihin toisinaan vajavaisiksi. Tästä huolimatta perheet tuntuivat myös arvostavan omaa, ammattilaisen tietopohjasta poikkeavaa asiantuntijuuttaan ja rooliaan lapsen kehityksen tukemisessa. Vastauksista ilmeni perheiden tarve olla mukana lapsen asioista päätettäessä. Yhteistyön myönteiseksi kokeneiden vanhempien ja perheiden kokonaisvaltainen huomiointi olikin toteutunut yhteistyössä perhettä

tydyttävästi. Henkilöstön interaktionistisesta suhtautumisesta huolimatta käytännön toteutus ei kuitenkaan noudattanut täysin ekokulttuurisen teorian perhekeskeisiä periaatteita. Käytännön toiminnassa perheet olivat monesti kohteina tai ammatti-ihmisten liittolaisina. Tämän ei kuitenkaan koettu mutkistaneen yhteistyötä silloin, kun perheet tunsivat, että heidän äänensä huomioitiin vilpittömästi ja lopullinen päätösvalta oli heillä itsellään. Näiden vastaajien kokemusten osalta voidaan vetää yhteys Böökin ja Vilpon (2004, 71) tutkimustulokseen, jonka mukaan perheet olivat yhteistyöhön ja tukeen tyytyväisiä, eikä lisäyksen tarvetta koettu.

Yhteistyön käytännön kangertelu. Yhteistyössä kohdattiin kuitenkin monesti esteitä tai hidasteita. Böök ja Vilppo (2004) totesivat tutkimuksessaan, että yhteistyö jää usein niin sanotusti lapsen tasolle. Tämä voisi heidän mukaansa johtua esimerkiksi siitä, ettei päiväkodin toimintakulttuuri ole tullut vanhemmille tutuksi, eivätkä vanhemmat ole täysin päässeet selville arjen merkityksestä lapsen kasvussa ja kehityksessä. (Böök & Vilppo 2004, 71.) Varhaiskasvatussuunnitelman perusteissa (Stakes 2003, 31) huomautetaan, että tasavertaisen kasvatuskumppanuuden edellytysten luominen on kouluttautuneen ammattikasvattajan vastuulla. Tulevaisuuden yhteistyökäytännön kehittämiseksi merkityksellistä oli tämän tutkimuksen havainto, jonka mukaan varhaisvuosien erityiskasvatus ei ole muotoutunut perheille selkeäksi kokonaisuudeksi koordinoituine ja jäseneltyine verkostoyhteistöineen. Esimerkiksi kiertävän erityislastentarhanopettajan rooli tai sen näkyvyys ei ollut kaikille perheille riittävää. Erityisen tuen ilmentymänä henkilökohtaisen avustajan toimenkuva ei myöskään toteutunut aina perheitä tyydyttävästi. Tällöin kysymyksiä herättääkin se, kuinka koulutuksessa voitaisiin kattavammin valmentaa henkilöstöä toteuttamaan yhteistyötä moniammatillisessa verkostossa ja kuinka motivoida heitä jakamaan tätä tietoutta tärkeän yhteistyölinkin, perheen, kanssa.

Eräänä ongelmana saattaa yhteistyön hajonneisuuden lisäksi olla se, ettei henkilöstö tarjoa perheille riittävästi tilaisuuksia osallistua ja mahdollisuuksia vaikuttaa. Kaikkien lasta koskevien suunnitelmien laadinta tai niihin liittyvän

oleellisen asiasisällön jakaminen perheille ei ollut tämän tutkimuksen tulosten mukaan täysin selkeää. Perhelähtöisen kasvatuskumppanuuden mahdollistaminen edellyttää henkilöstön tietopohjallista koulutusta myös lapsen erityisen tuen tarpeen diagnostiikasta ja siitä juontuvien erityisen tuen toimenpiteisiin liittyvistä seikoista. Ensiarvoisen tärkeää olisi myös huolehtia yhteistyön selkeästä koordinoinnista. Jatkotutkimuksissa voisikin selvittää, kuinka ja kenen toimesta perheet toivovat yhteistyötä koordinoitavan. Näin verkostoyhteistyön lähtökohdat saataisiin selkeiksi, eikä ”tukiviidakoita” tai muita byrokraattisia ja käytännön epäselvyyksiä jouduttaisi kohtaamaan edes yhteistyön alkumetreillä. Tässä tutkimuksessa yhteistyökokemuksia ei liitetty kuntakohtaisiin lähtökohtiin, mutta on ilmeistä, etteivät varhaisvuosien erityiskasvatuksen lähtökohdat ole samanlaiset kaikkialla Suomessa. Yhtenevien, maanlaajuisten ja virallisten yhteistyölinjausten laatimiseksi olisi tärkeää tutkia, mitä asioita perhe kaipaa yhteistyön alkuhetkillä varhaisvuosien erityiskasvatuksen henkilöstön osalta. Tämä selkeyttäisi henkilöstön toimenkuvaa ja lisäisi perheiden tyytyväisyyttä yhteistyön toteutumista kohtaan, ja mikä tärkeintä – voitaisiin keskittyä olennaiseen eli lapsen arjen ja kehityksen tukemiseen.

Blue-Banningin ym. (2004, 174) mukaan sekä perheille että ammattilaisille tärkeitä yhteistyön indikaattoreita ovat muun muassa kommunikoinnin ulottuvuudet, ammattilaisen sitoutunut ja tasa-arvoinen suhtautuminen sekä suhteen luottamuksellisuus ja perheiden kunnioittaminen. Nämä tekijät esiintyivät muodossa tai toisessa myös tämän tutkimuksen vastauksissa. Luottamuksellisuutta ei erityisesti painotettu, vaan päällimmäiseksi nousivat yhteistyön tasa-arvo ja henkilöstön suhtautuminen perheiden rooliin. Perheet, joilla yhteistyössä oli koettu vaikeuksia, ongelmana oli nimenomaan ammatti-ihmisen asennoituminen perhettä kohtaan. Ammattihenkilöstön psykodynaamis-funktionaalinen asennoituminen vammaisen lapsen perheeseen saattoi tuoda merkittäviä yhteistyötä ja vanhempien valtaistumista estäviä tekijöitä. Näiden perheiden osalta muutostoiveet liittyivätkin ammattihenkilöstön asenteisiin vanhempia, perheitä ja yhteistyötä kohtaan.

Tulevaisuuden yhteistyö. Ammatti-ihmisten interaktionistinen suhtautuminen vanhempiin ja yhteistyöhön ei ole automaatio. Yhteistyöhön voi kouluttautua esimerkiksi olemalla osallisena erilaisten yhteistyökuvioiden muodoissa. Asennoitumiseen vaikuttaa myös koulutustausta. Perheiden merkityksen arvostaminen lapsen kasvun ja kehityksen etenemisessä sekä erilaisten perhekulttuurien ja teemojen havaitseminen vaatii teoreettispohjaista perehtymistä ekokulttuuriseen teoriaan ja ekologista näkemystä ympäröivästä yhteiskunnasta. Jokainen perhe on erilainen ja vaatii omanlaatuisensa yhteistyökäytänteet, eikä perheitä voi lähestyä tuntematta historiaa tai asettumalla heidän rooliinsa. Kun yhteistyöhistoriaa kertyy ja suhde kehittyy molemminpuolisen kunnioituksen hengessä, yhteistyön käytäntöä hankaloittavista tekijöistä päästään helpommin eroon. Tällöin perheiden ei tarvitse turvautua irtiottoon ammattilaisten vallasta ja toteuttaa erityistä tukea itsenäisesti. Varhaisvuosien erityiskasvatuksen tarkoituksenaan on tukea perheiden kasvatustehtävää. Böökin ja Vilpon (2004, 70) tutkimuksen mukaan perhelähtöistä yhteistyötä toteutetaan päiväkodeissa vaihdellen. Toisinaan mutkaton ja perhelähtöinen kasvatusyhteistyö tuntui tämänkin tutkimuksen mukaan lähes toimivan, mutta voidaan Tauriaisen (2000, 119, 125–127) tavoin pohtia, pyrkikö henkilöstö perhelähtöisistä lähtökohdistaan huolimatta ja juuri niihin vedoten olemaan liian rohkaisevia (=patistavia, velvoittavia) yhteistyöhön? Rantalan (2002, 151–152, 157, 177) tutkimuksen päivähoitohenkilöstö tunsii pääosin toteuttavansa perhekeskeistä yhteistyötä, mutta näki omissa asenteissaan ja vanhempien osallistumismahdollisuuksissa kehittämisen tarpeita. Perhelähtöisen työn kehittämiseksi vastaajat näkivät merkityksellisenä työnohjauksen sekä vuorovaikutustaitoja ja perhetyöntekoa koskevan täydennyskoulutuksen. (Rantala 2002, 162–163, 185).

Tämänkin tutkimuksen mukaan henkilöstön asennemaailma ja perhetyön tekemiseen liittyvät seikat tarvitsevat kehitystä. Interaktionistinen ote tulisi paitsi omaksua periaatteeksi myös sisällyttää käytännön toteutukseen. Ajallisesti ja resurssien jakamisen puolesta perheiden kanssa tehtävä yhteistyö on tämän päivän varhaiskasvatusyksiköissä ja päivähoidon osalta vähäistä. Jatkotutkimuksen haasteeksi nouseekin selvittää henkilöstön asennoitumista erityistä tukea tarvitsevan lapsen perhettä kohtaan ja sen taustalla olevia vaikuttimia. Tässä

tutkimuksessa ei tarkasteltu sitä, kuinka lapsen erityisen tuen tarpeen aste vaikuttaa henkilöstön suhtautumiseen. Tämä voisi olla yksi näkökulma ammatti-ihmisten suhtautumista koskevissa jatkotutkimuksissa. Merkityksellistä olisi tutkia edellisen pohjalta sitä, kuinka saada henkilöstö suhtautumaan perheiden asiantuntijuuteen kunnioittavasti ja luomaan yhteistyöstä tasa-arvoista. Tämän perusteella olisi selkeämpää luoda ajallisestikin pieniin puitteisiin strategioita, joilla sisällyttää interaktionistiset, perheiden osallisuutta ja valtaistumista edistävät yhteistyökäytänteet osaksi ammattihenkilöstön luontevaa työnkuvaa.

Rantalan (2002) tutkimuksen työntekijät totesivat, että perheet ovat nykyään yhä enemmän palveluiden tarpeessa, mutta myös tietoisempia palveluiden tarjonnasta ja osaavat vaatia sitä. Huomionarvoista on se, etteivät varhaisvuosien erityiskasvatuksen henkilöstö tai lapsen kuntoutukselliset tahot ole ainoita väyliä, joiden kautta perheiden asiantuntijuus ja tietopohja kehittyvät. Henkilöstön tulee huomioida paitsi perheen arjen tuntemus lapsestaan myös muun muassa internetin valtava tietotulva, jonka turvin faktatieto saavuttaa yhä useamman ihmisen. Eräs tämän tutkimuksen vastaajista totesi internetin tärkeän merkityksen myös vertaiskokemusten jakamiseksi. Internetin keskustelupalstoilla käydään valtavasti tämänkin tutkimuksen lähtökohtiin liittyviä arjen kokemuksia jakavia keskusteluita. Vertaistukeen kannustaminen on yksi kasvatuskumppanuuden ajatuksista. Nykyajan jatkotutkimuksen haasteena onkin selvittää, miten hyödyntää internetin mahdollisuudet kasvatuskumppanuuden edistämiseksi niin henkilöstön ja perheiden kesken kuin vanhempien vertaisverkostossa.

LÄHTEET

Bernheimer, L. P., Gallimore, R. & Weisner, T. S. 1990. Ecocultural Theory as a Context for the Individual Family Service Plan. *Journal of Early Intervention* 14 (3), 219–233.

Blue-Banning, M., Summers, J. A., Frankland, H. C., Nelson, L. L. & Beegle, G. 2004. Dimensions of Family and Professional Partnerships: Constructive Guidelines for Collaboration. *Exceptional Children* 70 (2), 167–184.

Bronfenbrenner, U. 1979. *The Ecology of Human Development*. Cambridge, MA and London, England: Harvard University Press.

Böök, K. & Vilppo, L. 2004. Kohti kumppanuuttako? Erityistä tukea tarvitsevien lasten vanhempien kokemuksia perhelähtöisyyden toteutumisesta päiväkodin arjessa. Jyväskylän yliopisto. Erityispedagogiikan laitos. Pro gradu –tutkielma. Viitattu 13.11.2005 <http://selene.lib.jyu.fi:8080/gradu/v04/G0000632.pdf>

Dunst, C. J., Johanson, C., Trivette, C. M. & Hamby, D. 1991. Family-Oriented Early Intervention Policies and Practices: Family-Centered or Not? *Exceptional Children* 58 (2), 115–126.

Erityispäivähoito. Varhaiskasvatuspalvelut. Varttua. Stakes. Viitattu 15.3.2006 <http://www.stakes.fi/varttua/vakapalvelut/erityispaivahoido.htm>

Ferguson, P. M. & Ferguson, D. L. 1987. Parents and professionals. Teoksessa T. Knoblock (toim.). *Understanding Exceptional Children and Youth*. Boston, MA: Little, Brown and company, 346–391.

Gallimore, R., Weisner, T. S., Kaufman, S. Z. & Bernheimer, L. P. 1989. The Social Construction of Ecocultural Niches: Family Accommodation of Developmentally Delayed Children. *American Journal on Mental Retardation* 94 (3), 216–230.

Hirsjärvi, S., Remes, P. & Sajavaara, P. 1997. Tutki ja kirjoita. 11. painos. Helsinki: Tammi.

Kasahara, M. & Turnbull, A. P. 2005. Meaning of Family-Professional Partnerships: Japanese Mothers' Perspectives. *Exceptional Children*. 71 (3), 249–265.

Kivistö, J-M. 1997. Saatesanat teoksessa K. Jokela & J-M. Kivistö (toim.). Yhteistyössä kohti jaettua asiantuntijuutta. Näkökulmia perheen ja ammattilaisten yhteistyöhön. Kolpeneen palvelukeskuksen kuntayhtymä. Julkaisuja A4/1997.

Kovanen, P. & Riitesuo, A. 1998. Arviointi ja suunnittelu varhaisvuosien erityiskasvatuksen osaprosessina. Teoksessa T. Ladonlahti, A. Naukkarinen & S. Vehmas (toim.). Poikkeava vai erityinen? Erityispedagogiikan monet ulottuvuudet. Jyväskylä: Atena, 304–316.

Laki lasten päivähoidosta 19.1.1973/36, lisätty 2a§ 25.3.1983. Viitattu 13.11.2005
<http://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/1983/19830304>

Laki lasten päivähoidosta 19.1.1973/36, lisätty 7a§ 31.12.1985/1119. Viitattu 16.3.2006

<http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1973/19730036?search%5Btype%5D=pika&search%5Bpika%5D=p%C3%A4iv%C3%A4hoi%2A%20erityi%2A%20lapsi>

Mäkelä, K. 1990. Kvalitatiivisen analyysin arviointiperusteet. Teoksessa K. Mäkelä (toim.). Kvalitatiivisen aineiston analyysi ja tulkinta. Helsinki: Gaudeamus, 42–61.

Määttä, P. 1999. Perhe asiantuntijana. Erityiskasvatuksen ja kuntoutuksen käytännöt. Jyväskylä: Atena.

Rantala, A. 1998. Perhekeskeinen työ varhaisvuosien erityiskasvatuksessa. Teoksessa T. Ladonlahti, A. Naukkarinen, & S. Vehmas (toim.). Poikkeava vai erityinen? Erityispedagogiikan monet ulottuvuudet. Jyväskylä: Atena, 317–329.

Rantala, A. 2002. Perhekeskeisyys – Puhetta vai todellisuutta? Työntekijöiden käsitykset yhteistyöstä erityistä tukea tarvitsevan lapsen perheen kanssa. Jyväskylä studies in education, psychology and social research 198. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.

Stakes. 2003. Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet. Oppaita 56. Saarijärvi: Gummerus. Viitattu 20.3.2006 http://www.stakes.fi/varttua/vasu_/VASU-toinen%20painos.pdf

Tauriainen, L. 1998. Laadunarviointi varhaisvuosien erityiskasvatuksen näkökulmasta. Teoksessa E. Hujala & S. Parrila-Haapakoski (toim.). Näkökulmia laadun arviointiin varhaiskasvatuksessa. Oulu: Oulun yliopisto. Varhaiskasvatuskeskus, 82–95.

Tauriainen, L. 2000. Kohti yhteistä laatua. Henkilökunnan, vanhempien ja lasten laatukäsitykset päiväkodin integroidussa erityisryhmässä. Jyväskylä studies in education, psychology and social research 165. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.

Turnbull, A. P., Turbiville, V., Turnbull, H. R. 2000. Evolution of Family-Professional Partnerships: Collective Empowerment as the Model for the Early Twenty-First Century. Teoksessa J. P. Shonkoff & S. J. Meisels (toim.). Handbook of Early Childhood Intervention. Cambridge: Cambridge University Press, 630–650.

Valtioneuvoston periaatepäätös varhaiskasvatuksen valtakunnallisista linjauksista
Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 2002:9. Viitattu 15.3.2006
<http://pre20031103.stm.fi/suomi/pao/varhais2/julkaisu0209.htm#2>

LIITE: KYSELYRUNKO

Hei!

Kiitos vielä kerran, kun lupauduit vapaaehtoiseksi osallistujaksi pro gradu -tutkimukseeni.

Tässä tulevat teemat, joiden mukaisesti toivoisin sinun hahmottavan kirjoitustasi.

Odotan sinulta siis vapaamuotoista ja omin sanoin tuotettua kerrontaa kokemuksistanne yhteistyöstä erityispäivähoidon kanssa. Voit teemojen lisäksi kertoa muita yhteistyöhön liittyviä tärkeitä kokemianne asioita.

Otathan minuun yhteyttä, jos teemoista tai aihepiiristä muutoin herää jotain kysyttävää.

Odottelen vastaustasi joulukuun aikana.

Tunnelmallista joulun odotusta.

Jyväskylässä (päivämäärä)

Henna Kuosmanen

Osoite: xx

puhelin: xx

sähköposti: xx

(jatkuu)

TAUSTATIEDOT

Perhemuotonne?

Lapsen/lasten ikä, diagnoosi/lausunto ja päivähoitomuoto?

- Millainen on lapsen päivähoitohistoria ja kuinka nykyiseen päivähoitomuotoon on tultu?

TEEMA 1: YHTEISTYÖN PERIAATTEET

- Kasvatus- ja suunnitteluvastuun jakaminen henkilökunnan kanssa
- Keskustelun avoimuus ja luottamuksellisuus
- Molemminpuolinen kunnioitus ja tasa-arvoisuus
- Kasvatusperiaatteiden ja -käytänteiden yhtenevyys (ollaanko asioista periaatteellisesti samaa mieltä?)
- Kuinka tärkeää teille on tehdä yhteistyötä erityispäivähoidon kanssa? Miksi?

TEEMA 2: YHTEISTYÖ KÄYTÄNNÖSSÄ

- Kuinka yhteistyö toteutuu (perhekohtaiset keskustelut/vanhempainillat, jotain muuta?)
- Kuuluuko vanhemman ja perheen ääni lastanne koskevissa asioissa?
- Millaiseksi koette erityispäivähoidon "ammattikielen"?
- Tuntuuko lapsenne kasvatus- ja kuntoutustyöhön osallistuvien tahojen yhteistyö teistä selkeältä?

TEEMA 3: TULEVAISUUS

- Mitä toiveita ja odotuksia teillä on tulevaisuuden yhteistyöltä?